Başkent Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi | Psikoloji Bölümü
Eleştirel - Yaratıcı Düşünme ve Davranış Araştırmaları Laboratuvarı

PiVOLKA

Ekim 2018 | Cilt: 8 | Sayı: 29 | ISSN: 2587-022X

Editörden...

İnsan doğası, sürekli bir arayış halinde. Bulunduğu sosyo-kültürel bağlam içerisinde insan, kendini arıyor; bu bağlamın neresinde olduğunu anlamaya çalışıyor. Bu arayış, etkin-edilgen ve bilinçli-bilinçsiz boyutlarında farklılık göstermekle beraber temel bir ihtiyacı da karşılıyor. İnsan, arayışını sürdürdüğü derecede hayatı daha anlamlı yaşayabileceğine, kendini ve ilişki içerisinde olduğu *diğerleriyle* olan etkileşimini bilişsel, duygusal ve davranışsal olarak öngörebileceğine inanıyor belki de. Zira, evrimsel bakış açısına göre, geleceği bilmenin kişiyi tehlikelerden koruma ve dolayısıyla kişinin hayatta kalmasına yardım etme gibi bir işlevi var. Arayış önemli; peki, bu arayışın merkezinde ne var? İnsanın arayışını yöneten bir *benliği* var.

Özellikle Hazel Rose Markus ve Shinobu Kitayama öncülüğünde yürütülen, kültürel bağlamda benliğin doğasını ve işleyişini anlamaya yönelik araştırmalarda, farklı kültürlerdeki bireylerin kendilerine ve diğerlerine yönelik farklı benlik kurgularına sahip oldukları görülür. Bu kurgusal farklılıkla beraber, bireylerin kendi-diğer kesişimindeki benlik kurguları da kültürel farklılık gösterir. Benliğin kültür karşısında geçirdiği bu dönüşüm, bireylerin bilişsel, duygusal ve motivasyonel deneyimlerini şekillendirmesi sebebiyle sosyal psikoloji alanyazınında yaygın çalışılan konulardan biri olmuştur. Bu bağlamda; toplumsal düzeyde ele alınan kültürel değerler olarak *bireycilik* ve *toplulukçuluk*, bireysel düzeyde *özerk* ve *ilişkisel benlik kurguları* olarak ele alınır. Bireyci kültürlerde görülen özerk benlikte, kişisel özellikler ve hedefler çerçevesinde tanımlanan bireysel bir kimlik söz konusudur; bireysel başarı ve kendini gerçekleştirme ön plandadır. Toplulukçu kültürlerde görülen ilişkisel benlikte ise, diğerleriyle olan ilişkiler çerçevesinde tanımlanan sosyal bir kimlik görülür; grup hedeflerine bağlılık ve grubun bütünlüğü önemlidir.

Benlik kurgularında görülen bu kültürel farklılık, daha çok "fiziksel" gerçekliğe dayanan ilişki tanımlarına ve örüntülerine dayanır. Bireyin diğerleriyle olan ilişkilerinin kendi benliğiyle ne kadar kesiştiği (ilişkisel benlik) ya da kesişmediği (özerk benlik), öznel fiziksel deneyimler temelinde şekillenen zihinsel şemalara göre belirlenir. Ancak; *sanal gerçeklik* ile gerçekliğin, *yapay zeka* ile zihnin sorgulandığı günümüzde benlik kurgularımızın nasıl bir dönüşüm geçireceği (ya da geçirmekte olduğu) sorusu akla gelmektedir. Öznel fiziksel deneyimlerle beraber; günlük hayatta ve iş hayatında gitgide yaygınlaşan, öznellikten uzaklaşan ve sanallığın baskın olmaya başladığı deneyimlerle insan arayışına devam etmektedir. Peki, arayış, aynı arayış mıdır? Arayışı yöneten benlik aynı benlik midir? Kültür-benlik etkileşimini nasıl bir süreç beklemektedir? Keyifli okumalar.

Başkent Üniversitesi Adına Sahibi
Prof. Dr. Ali Haberal

Yayın Yönetmenleri
Zuhal Yeniçeri
Canay Doğulu

Yazı İşleri Müdürü
Doğan Kökdemir

Danışma Kurulu
Sinan Alper
Gülce Coşkun Şentürk
Okan Cem Çırakoğlu
Özlem Darcansoy İşeri
Ayşegül Durak Batıgün
Elvin Doğutepe
Aykut Eken
Dilay Eldoğan
Aslıhan Gevrekci
Esra Güven
Nesrin Hisli Şahin
Leman Korkmaz
Nil Korkut
Doğan Kökdemir
Bahar Muratoğlu Pehlivan
Nilay Pekel Uludağlı
Didem Sevük
Deniz Tansel İlic
Sait Uluç
E. Öykü Us
İbrahim Yiğit
Erkan Yurtcu

29

İçindekiler...

Editörden...	C. Doğulu	1
Evriminizi Nasıl Alırdınız?	M. Tümer	2
Gelişen Sağlık Teknolojileri ve Biyomedikal Mühendisliği	T. Uyar	4
Psikoloji Penceresinden Engel ve Engellilik Kavramlarına Bakış	P. Deniz	6
Yaşam Öykülerinden İkincil Travmaya Giden Yolda Sığınmacılarla Çalışmak	O. C. Çırakoğlu	11
Yeni Nesil Akademisyenler	D. Kökdemir	14

EVRİMİNİZİ NASIL ALIRDINIZ?

Murat Tümer
mr.tumer@yandex.com
Başkent Üniversitesi, Psikoloji Bölümü

İnsan, yaşamını sürdürebilmek için bir gerçekliğe ihtiyaç duyar. Bu gerçekliğin aslında ne kadar gerçek olduğunun bir önemi yoktur. Sadece olması yeterlidir. Bunun için çevresel etmenler ile kişisel etmenlerini birleştiren insan, kendine yepyeni bir *gerçeklik* var etmiştir. Yarattığı bu gerçekliğe sımsıkı sarılmış, inandığı bütün doğruları (kuşlar, bigudiler, sarımsaklı mayonez ve evrim kuramı gibi) bu gerçeklik etrafında inşa etmiştir. İnsan, inandığı bu gerçekler ile milyonlarca yıllık bir dönüşüm geçirerek günümüze kadar gelebilmiştir. Yazıma, gerçekliğin bireysel ve toplumcu gerçekler üzerindeki etkisinden bahsederek başlayacağım. Bu bağlamda, edilgen başlayan evrim sürecinin zamanla nasıl etken bir sürece dönüştüğünü tartışacağım. Son olarak, insanın sanal etkenler ile değiştirebileceği gerçeklik algısının, kendi evrimi üzerinde yaratabileceği dalgalanmalar hakkında sorular soracağım.

İnsan sıkılan bir varlıktır. Barınmak ve hayatta kalmak gibi temel ihtiyaçları saymazsak sıkılmak, birlikte olmak için yeterince kuvvetli bir sebeptir. Can sıkıntısını gidermek (ve tabi hayatta kalabilmek) için insan, yanına kendisi gibi sıkılan diğer insanları da alarak onlarla birlikte bir hayat kurmuştur. Bir süre sonra kendi duyuları yerine birlikte yaşadığı *diğerleriyle* ortak duyulara sahip olmaya başlamıştır. Onlarla birlikte görmüş, duymuş ve hissetmiştir. Bütün bu toplulukçu süreçler içerisinde kendine ait gerçekliğini hep ikinci plana atan insan, toplumun gerçeği üzerine inşa ettiği bir evrim süreci geçirmiştir.

Bu toplumcu gerçekliğe en güzel örnek, Muzafer Sherif'in (1936) yaptığı norm oluşturma deneyidir. Sherif, bu deneyde grubun algısının kişinin algısı haline nasıl gelebildiğini otokinetik etkisi ile göstermiştir. Bunun için katılımcıları önce teker teker, sonra da ikişerli ve üçerli olacak şekilde karanlık bir odaya almış ve onlardan karşılarındaki toplu iğne kadar olan ışık kaynağına odaklanmalarını istemiştir. Daha sonra katılımcılara (aslında hiç hareket etmeyen) ışık kaynağının ne kadar hareket ettiğini sorarak katılımcılardan, ışığın hareket mesafesini birlikte tahmin etmelerini istemiştir. Deney sonuçları; katılımcıların grup içerisinde yaptıkları tahminlerin gittikçe birbirine yaklaştığını göstermiştir. Diğer bir deyişle; bahsedildiği üzere, aynı grup içerisindeki katılımcılar bir müddet sonra *birlikte görmeye* başlamışlardır.

Çevresel etkenlerin şekillendirdiği bu toplumcu gerçeklik, evrim sürecimizin uzun bir bölümünde etkili olmuştur. Bu gerçekliğe çok sınırlı müdahalelerde bulunabildik. Çevremiz ve içinde bulunduğumuz toplum bize ne sunduysa onun gerçekliği üzerine kurulu *edilgen bir evrim süreci* geçirdik. Kişisel gerçekliğin baskın olduğu *etken evrim süreci* hep geri planda kalmıştır. Ancak bu dengenin değişmesinin ilk adımları dört milyon yıl öncesinde atılmıştır. Bundan yaklaşık dört milyon yıl önce, bilinen en eski hominidlerden olan *Ardipithecus ramidus* kendisinden beklenmedik bir şey yaptı ve ayağa kalktı.

O zamana kadar dört ayak üzerinde duran atalarımızın bu ani gelişimini Stanley Kubrick, Arthur C. Clarke'ın romanından uyarladığı "*2001: A Space Odyssey*" filminde şöyle anlatır: Dünya dışından gelerek yeryüzüne düşen siyah ve pürüzsüz bir dikilitaşın etrafına biriken Ardipithecus ramiduslar, bu dünya dışı taşa dokundukları anda artık insanın atası sayılan Homo Habilis'e dönüşmeye başlarlar. Ellerini kullanabildiklerinden dolayı kabile içinde gerçekleşecek bir savaşta kullanmak için kemikten bir silah yaparlar. Böylelikle ilk cinayet işlenir. Kubrick, bu dikilitaşı dünya dışından gelen bir *bilinç* olarak metaforlaştırır (Kubrick, 1968).

Ardipithecus ramidus'un ayakları üzerinde durması hem kendisi hem de insanlık tarihi için oldukça büyük bir adım olmuştur. Ramidus artık uzağı daha iyi görebilecek ve ellerini kullanarak aletler yapabilecek kabiliyeti kazanmıştır. Sonrasında her şey bir çorap söküğü gibi ardı ardına gelmiştir; ateş bulunmuş, yazı icat edilmiştir. Ve nihayet insan, ona sunulan gerçekliği değiştirebilir hale gelmiştir. Böylece milyonlarca yıllık edilgen bir evrim süreci sona ermiş, toplumcu gerçeklik yerine kişisel gerçeklik ön plana çıkmaya başlamıştır.

Günümüze gelindiğinde ise; insan, sanal gerçeklik teknolojisi ile baş başa kalmıştır. Sanal gerçeklikten bahsetmeden önce *sanal çevre* kavramına kısaca değinmek yerinde olacaktır. Sanal çevre, içeriğinin yapay değilmiş gibi algılanmasına neden olan ama aslında yapay olan duyusal bilgilerden oluşmaktadır (Blascovich ve ark., 2002). Bu yapay duyusal bilgiler bizi taklit edilmiş bir fiziksel çevre uyarlamasının içerisine sokar. Diğer bir ifadeyle, kendimizi kendi duyu organlarımızla kandırmış oluruz. Sanal çevrenin daha *gerçekçi* olanları alanyazında *sürükleyici sanal çevre* (SSÇ) olarak tanımlanmıştır. SSÇ ile fiziksel çevremizden kopuşumuz daha keskin olmaktadır. SSÇ günümüzde eğitim ve sağlık alanında yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Artık psikoloji alanında da kullanılan sanal gerçeklik laboratuvarları ile kişiye özel sanal çevreler tasarlanarak deney ortamları oluşturulabilmektedir (Blascovich ve ark., 2002).

Aslında sanal gerçekliği deneyimleyebilmek için her zaman bir laboratuar ortamına ihtiyacımız yoktur. Günlük yaşantımızda da sanal gerçeklikle iç içeyizdir; çünkü yanımızdan ayırmadığımız akıllı telefonlarımız fiziksel gerçekliğimizi bozan cisimlerdir. Telefonlarımızı akıllı yapan asıl şey bizimle sürekli etkileşim içerisinde olmalarıdır. Etkileşim, sanal gerçekliği algısal olarak da gerçekçi hale getirmeye katkıda bulunmaktadır (Fox, Arena ve Bailenson, 2009). Peki yanımızda taşıdığımız bu sanal çevreler bizleri nereye sürüklemektedir? Kişisel gerçekliğimiz bu sürüklenmeye ne kadar dayanabilecektir?

Günümüzde kişisel gerçekliğimizin kaynağı, fiziksel ve sanal etkenlerin karışımından oluşmaktadır. Bu karışımdaki sanallığın oranı artıkça gerçekliğe müdahale imkanımız da aynı ölçüde artmaktadır. Müdahale edilebilir bir kişisel

gerçeklik tercih sebebi olmaya başlamıştır. Sanal gerçeklik adı verilen bu modern araflar, insanları sanal etkenlerin arasında hapsederek fiziksel etkenleri tamamen ortadan kaldırmaya başlamaktadır. Bu nedenle, sanal ve fiziksel etkenler arasındaki uçurum günbegün büyümeye devam etmektedir.

Gelecekte insanlar dış dünyanın fiziksel etkenlerini artık görmezden gelmeye başlayacaklardır. İnsanların büyük bir kısmı bilgisayar programları ile yaratılan kişisel ütopyalarını yaşamayı tercih edeceklerdir. Dijital gerçeklikler ile olamadıkları yerlerde olabilecek, yapamadıkları şeyleri yapabileceklerdir. Nitekim, "*Matrix*" filmi bundan yirmi yıl öncesinde bizi uyarmıştı: Sanal gerçeklik fiziksel gerçekliğin önüne geçecek.

> *"Hiç gerçek olduğuna inandığın bir rüya gördün mü Neo? Ya o rüyadan uyanamazsan? Düşler dünyası ile gerçek dünya arasındaki farkı nasıl anlayacaktın?"* (Wachowski ve Wachowski, 1999)

Yeryüzünde şu an yedi milyardan fazla insan yaşıyor. Bütün bu kalabalığa rağmen, insan belki de hiçbir dönemde bu denli kişisel bir evrim süreci geçirmek zorunda kalmamıştı. Toplumcu evrimden kopuşumuz dünyayı nasıl bir yer haline getirecek? Kişisel evrim sürecimiz bizi gerçekten daha fazla mı özgür yapacak? Sanal gerçeklik simülasyonları ile zavallı beyinlerimiz nasıl bir sinaptik çılgınlık geçirecek? Bu küçük bireysel maceraların uzun dönemdeki nöropsikolojik sonuçları nasıl olacak?

Bütün bu soruların yanıtını bize zaman gösterecek; ama şunu görebilmek için zamana ihtiyaç yok: İnsanın ayağa kalkması ile başlayan ve çevresine hükmederek devam eden evrim sürecinin ikinci yarısının da sonuna yaklaşıyoruz. Bu bir gerçek. Kubrick'in bir dikilitaş ile dünya dışından getirerek atalarımıza armağan ettiği *bilinci*, biz de ellerimizle yarattığımız *yapay zekalara* armağan ediyoruz. İnsan, evriminin son halkası olan yapay zekalara bayrağı teslim edecek gibi görünüyor. Gelecekte sanal etkenlerle değiştirdiğimiz kişisel gerçekliğimizi, yapay zekalardan oluşan yeni bir toplumcu gerçekliğe mi teslim edeceğiz? Acaba bir gün şu soru sorulacak mı bizlere- evriminizi nasıl alırdınız?

Kaynaklar

Blascovich, J., Loomis, J., Beall, A. C., Swinth, K. R., Hoyt, C. L. ve Bailenson, J. N. (2002). TARGET ARTICLE: Immersive virtual environment technology as a methodological tool for social psychology. *Psychological Inquiry, 13*(2), 103-124. doi: 10.1207/S15327965PLI1302_01

Fox, J., Arena, D. ve Bailenson, J. N. (2009). Virtual reality: A survival guide for the social scientist. *Journal of Media Psychology, 21*(3), 95-113. doi: 10.1027/1864-1105.21.3.95

Kubrick, S. (Yapımcı/Yönetmen). (1968). 2001: *A Space Odyssey* [Film]. USA: Stanley Kubrick Productions.

Sherif, M. (1936). *The psychology of social norms*. New York: Harper and Row.

Wachowski, L. ve Wachowski, L. (Yapımcı/Yönetmen). (1999). *The Matrix* [Film]. USA: Warner Bros.

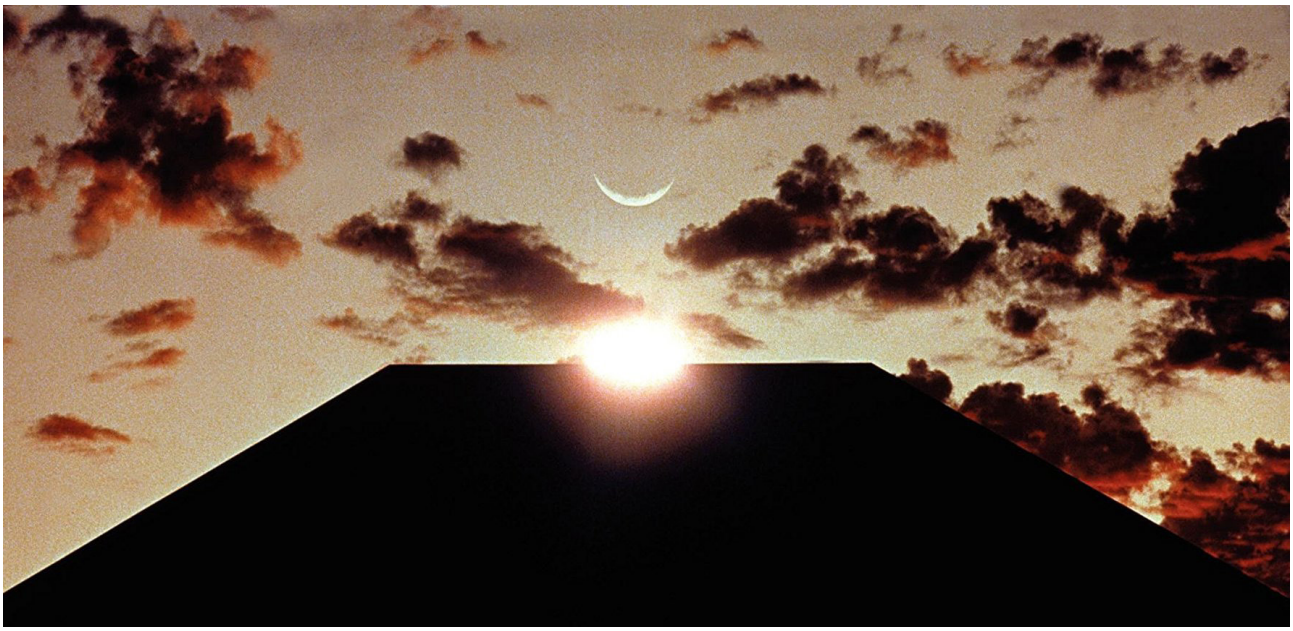

2001: A Space Odyssey (1968)
Kaynak: www.imdb.com

GELİŞEN SAĞLIK TEKNOLOJİLERİ VE BİYOMEDİKAL MÜHENDİSLİĞİ

Tansel Uyar
tuyar@baskent.edu.tr
Başkent Üniversitesi, Biyomedikal Mühendisliği Bölümü

Modern Sağlık Sisteminin Evrimi

1900'ler öncesinde tıp dünyasının, insanlığa sunabildikleri, hekim, hekimin eğitimi ve hekime ait "siyah küçük çanta" ile sınırlıydı. Genel olarak, hekimler sınırlı kaynaklara sahipti. Buna karşılık, tıp eğitimi edinebilmenin maliyeti oldukça düşük olmakla birlikte sağlık hizmetlerine gösterilen talep de bir o kadar azdı. Hekimlerin verdiği sağlık hizmetleri, toplum içindeki tecrübe edinmiş amatörler tarafından da sağlanabilmekteydi. Çoğu sağlık hizmeti evlerde gerçekleştirilmekte, zorunlu olmadıkça hastaneler tercih edilmemekteydi. Ayrıca çoğu hasta da evlerde kaderlerine terk edilmekteydi.

Tıp bilimindeki olağanüstü değişikliklerin temeli, bu yüzyılın başında uygulamalı bilimlerdeki (kimya, fizik, mühendislik, mikrobiyoloji, fizyoloji, farmakoloji vb.) muhteşem buluşlara dayanmaktadır. Bu gelişim süreci, yoğun bir disiplinler arası iletişimle karakterize edilirken, hastalıkların teşhisi ve tedavisi için geliştirilen tekniklerde tıbbi araştırmalar açısından dev adımların atıldığı bir ortam sağlandı. Örneğin, 1903'te, Hollandalı bir fizyolog olan Willem Einthoven, kalbin elektriksel aktivitesinin izlenebilmesine olanak sağlayan ilk elektrokardiyografı cihazını tasarladı. Biyolojik işlemlerin analizinde, fizik alanındaki buluşların uygulanmasıyla, kardiyovasküler tıp ve elektrofizyolojik ölçüm tekniklerinde yeni bir dönem başlatmış oldu. Tıp bilimlerindeki yeni keşifler, zincirleme bir reaksiyondaki ara maddeler gibi birbirini izledi. Bununla birlikte, klinik tıbbın en önemli yeniliği, x-ışınlarının geliştirilmesiydi. 1985'te W. K. Roentgen tarafından tanıtılan bu "yeni ışınlar", "insanoğlunun içini" tıp bilimi için incelenebilir hale getirdi. Başlangıçta kemik kırıklarını ve çatlaklarını teşhis etmekte x-ışınları kullanılırken, x-ışını üreten makinelerin kullanımı çoğu şehir hastanesinde yaygın hale geldi. Radyoloji bilimine ait farklı bölümler oluşturuldu ve bu branşlaşma, hastaneler içinde yer alan diğer bölümleri de etkiledi. 1930'larda vücuttaki hemen hemen tüm organ sistemlerinin x-ışını ile görüntülenmesi, baryum tuzları ve çok çeşitli radyo-opak materyalin kullanımı ile mümkün hale getirildi.

Ekonomik nedenlerden ötürü sağlık hizmetlerinin merkezileşmesi, medikal alandaki önemli teknolojik yenilikler nedeniyle gerekli hale gelmişti. Bununla birlikte, hastaneler korku veren kurumlar olarak görülmekte ve 1930'ların ortalarında sülfanilamid ile 1940'ların başında penisilinin ortaya çıkmasına kadar, hastanede yatış tehlikesi, yani hastalar arasında enfeksiyon geçişi önemli bir problemdi. Cerrahlar cephaneliklerindeki bu yeni ilaçlarla ameliyatlarını, enfeksiyona bağlı hastalığa yakalanma ve ölüm olmadan gerçekleştirebildiler. Ayrıca, 1900 yılında farklı kan grupları ile uyumsuzlukları keşfedilmiş ve pıhtılaşmayı önlemek için 1913 yılında sodyum-sitrat kullanılmış olmasına rağmen, teknolojinin yeterli soğutma sağladığı 1930'lara kadar kan bankalarının kurulması ve gelişimi pek mümkün değildi. O zamana kadar, "taze" bağışçılar kullanılarak kan hala sıcakken transfüzyon işlemleri gerçekleştirildi. Ameliyathaneler kurulduktan sonra, özel olarak tasarlanmış tıbbi teknoloji araçlarının kullanılması, karmaşık cerrahi prosedürlerinin geliştirilmesinde yardımcı oldu. Örneğin, 1927'de "Drinker" solunum cihazı, 1939'da ise ilk kalp-akciğer by-pass'ı tanıtıldı. 1940'larda kardiyak kateterizasyon ve doğuştan ya da sonradan edinilmiş kalp rahatsızlıklarının x-ışını görüntülemesi için anjiyografi gibi büyük ölçüde medikal teknolojilere bağlı prosedürler mümkün hale geldi. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, üstün silah sistemlerinin geliştirilmesi ile uzayda ve okyanus tabanında habitatların kurulması çalışmalarındaki uğraşlar, teknolojik gelişmeleri teşvik etmiştir.

Sağlık Teknolojilerindeki Devrimler

İkinci Dünya Savaşı sonrasında hızla gelişen teknolojik buluşlar sayesinde medikal cihazlar ve medikal cihazların tıptaki kullanım alanları çeşitlenmiştir. Bu teknolojilerin gelişimiyle tıpta ve medikal cihazlarda çığır açan bazı devrimsel buluşlardan örnekler şu şekildedir:

- Katı hal elektroniğindeki ilerlemeler, merkezi sinir sisteminin temel birimi nöron davranışlarının haritalanmasının yanı sıra, yoğun bakım ünitelerindeki hastaların elektrokardiyogramı gibi çeşitli fizyolojik parametreleri de gözlemlemeyi mümkün kıldı.
- Yeni protez aygıtlar, engelli hastaların yaşam kalitelerini araçlarla iyileştirmeye çalışan mühendislerin yeni hedefleri haline geldi.
- Çeşitli fizyolojik anomalilerin tespiti ve tedavisinde güçlü ve etkili bir yaklaşım olarak ortaya çıkan nükleer tıp hızla yaygınlaştı.
- Çoğu ultrasonik çalışmada kabul görmüş sonar teknolojisine dayanan tanısal ultrason, tıpta birçok uzmanlık alanında rutin bir tanılama yöntemi halini aldı.
- Organ nakil ameliyatları yaygın hale geldi. Yapay kalp kapakçıkları ve yapay kan damarları gibi kalp destek cihazlarının kullanımı teşvik edilirken, hasarlı ya da hastalıklı insan kalbinin yerini alabilmesi için yapay kalp çalışmaları başlatıldı.
- Materyallerdeki ilerlemeler sayesinde iğneler ve termometreler gibi tek kullanımlık tıbbi cihazların yanı sıra nakledilebilir ilaç dağıtım sistemleri geliştirildi.
- İlk bilgisayar tabanlı medikal cihaz, bilgisayarlı aksiyal tomografi tarayıcının geliştirilmesi, manyetik rezonans görüntüleme ve pozitron emisyon tomografisini de içeren girişimsel olmayan tanısal görüntüleme yöntemlerine yönelik klinik yaklaşımları değiştirdi.
- Epileptik nöbetlerin saptanması ve önlenmesi için nöral uyarıcı sistemler kullanıldı.
- Yapay organlar ve dokular üretildi.

Biyomühendis ve Biyomedikal Mühendisi Karmaşası

Biyomühendislik genellikle biyoteknoloji ve genetik mühendisliği ile yakından ilişkili ve araştırma odaklı bir faaliyet olarak tanımlanmaktadır. Temelde, faydalı amaç-

larla bitki ve veya hayvan hücrelerinin (ya da hücre içi yapıların) iyileştirilmesi ya da yeni mikroorganizmaların geliştirilmesini hedefler. Gıda endüstrisinde mayalamada kullanılan maya suşlarında gerçekleştirilen iyileştirmeler akla gelebilecek ilk örneklerdendir. Bilinen bir başka örnek ise tarımda, don zararının azaltılması için bitkilerin mikroorganizmalar ile işlenip mahsul verimi artırılmaktadır. Örnek uygulamalar düşünüldüğünde geleceğin biyomühendislerinin insan hayatı kalitesi üzerinde muazzam bir etkisi olacağı açıktır. Biyomühendislik uygulamalarından bazıları şu şekilde özetlenebilir:

• Gıda üretimi için iyileştirilmiş bitki ve hayvan türlerinin geliştirilmesi
• Hastalıklar için yeni tıbbi tanı testlerinin icadı
• Klon hücrelerinden sentetik aşı üretimi
• İnsan, hayvan ve bitki yaşamını, toksik maddeler ve kirleticilerden korumak için biyoçevre mühendisliği uygulamaları
• Protein-yüzey etkileşimi çalışmaları
• Maya ve hibridoma hücrelerinin büyüme kinetiğinin modellenmesi
• Tutuklanmış enzim teknolojisi araştırmaları
• Terapötik proteinlerin ve monoklonal antikorların gelişimi

Öte yandan, biyomühendislerle sıklıkla karıştırılan *biyomedikal mühendisleri* ise, biyolojik sistemleri anlamak veya kontrol etmek için elektrik, mekanik, kimyasal, optik ve diğer mühendislik ilkelerini uygular. Ayrıca fizyolojik fonksiyonları izleyebilen ve hastalarda tanı ile tedaviye yardımcı olabilecek ürünleri tasarlayıp üretebilirler. Biyomedikal mühendisleri bir hastane veya klinikte çalıştıklarında ise klinik mühendisleri olarak da adlandırılırlar.

Biyomedikal mühendislerinin etkinliği ve medikal alandaki katkıları yıllar içerisinde hızla artmıştır. Bu alan, 1950'li ve 1960'lı yıllarda daha geniş kapsamlı bir dizi faaliyette bulunabilmek amacıyla öncelikle tıbbi araçların geliştirilmesi ile ilgilenmiştir. Yıllar içerisinde her biri ayrı kariyer alanı olarak nitelendirilebilecek biyomedikal mühendisliğinin alt dalları aşağıda özetlenmiştir:

• Mühendislik sistemi analizinin (fizyolojik modelleme, simülasyon ve kontrol) biyolojik problemlere uygulanması.
• Fizyolojik sinyallerin saptanması, ölçülmesi ve izlenmesi (diğer bir deyişle biyosensörler ve biyomedikal enstrümantasyon).
• Fizyolojik verilerin (EKG, EMG, EEG, Solunum, Puls oksimetre) sinyal işleme teknikleri ile tanısal yorumlaması.
• Terapötik ve rehabilitasyon prosedürleriyle cihazların geliştirilmesi (rehabilitasyon mühendisliği).
• Fonksiyonlarını tam olarak yerine getiremeyen organların yerini alabilecek cihazların geliştirilmesi (yapay organlar).
• Hastaya ilişkin verilerin bilgisayar ortamında analizi ve klinik karar verme uygulamaları (tıbbi bilişim ve yapay zeka).
• Tıbbi görüntüleme, yani anatomik detay veya fizyolojik fonksiyonun grafik görüntüsü.
• Yeni biyolojik ürünlerin (biyoteknoloji ve doku mühendisliği teknikleri kullanılarak) üretilmesi.
• Vücutta kullanılacak yeni malzemelerin geliştirilmesi (biyomalzemeler).

Tüm bu alt uygulama alanları göz önünde bulundurulduğunda, biyomedikal mühendisliği için, teorik, deneysel olmayan girişimlerden tutun da modern uygulamalara uzanan disiplinler arası bir mühendislik dalı denebilir. Günümüzde biyomedikal mühendisliği alanı, makul bir maliyetle yüksek kaliteli medikal bakım sağlamak için devam eden savaşta umut sunabilecek gözde bir mühendislik dalı haline gelmiştir.

Kaynaklar

Bronzino, J. D. (Ed.). (1999). *Biomedical engineering handbook* (Cilt: 2). USA: CRC Press.

Kline, J. (Ed.). (2012). *Handbook of biomedical engineering*. USA: Academic Press, Inc.

Kutz, M. (2003). *Standard handbook of biomedical engineering and design*. New York: McGraw-Hill.

Kutz, M. (2009). *Biomedical engineering and design handbook (Cilt: 2): Biomedical engineering applications*. New York: McGraw-Hill Professional.

PSİKOLOJİ PENCERESİNDEN ENGEL VE ENGELLİLİK KAVRAMLARINA BAKIŞ

Pelin Deniz
pelind@metu.edu.tr
Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Engelsiz ODTÜ Birimi

Engel ve Engellilik Nedir?

Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ; 2011) verilerine göre dünya nüfusunun yaklaşık %15'ini engelli bireyler oluşturmaktadır. Bu bireyler çeşitli sebeplerle daha sağlıksız koşullarda yaşamakta, daha düşük eğitim standartlarına sahip olmakta ve yaşamlarında yoksulluk oranı daha yüksek olmaktadır. Son yıllarda engellilik alanında küresel düzeyde çalışmalar hız kazanmıştır. 1975'te *Birleşmiş Milletler (BM) Engelli Bireylerin Hakları Beyannamesi*, 2008'de ise *BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme* kabul edilmiştir. Bu sözleşmeye göre engelli kavramı "diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişileri" içermektedir (BM, 2008).

DSÖ'nün hazırladığı İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması'na göre (ICF; 2004) ise; engellilik, bireyin mevcut sağlık durumuyla çevresel, fiziksel ve toplumsal koşulların etkileşimi sonucu ortaya çıkan bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Türkiye'deki hukuk sisteminde de engel ve engelliliğe ilişkin tanımlamalar yer almaktadır. *5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun*'a göre (2014) engelli birey "fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyusal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen birey" olarak tanımlanmaktadır.

Görüldüğü üzere yukarıdaki tanımlamaların tamamı engelin toplumsal boyutunu da içermektedir. Bu çerçevede, engellilik son yıllarda yeniden değerlendirilmekte; engel durumu, bireysel bir trajedi olmaktan çıkarılıp toplumsal bir yapı olarak yeniden inşa edilmektedir. Engellilik alanyazınında kabul gören bir başka tanımlamada da özellikle toplumsal boyutun birey üzerinde yarattığı baskı vurgulanmaktadır. Buna göre engellilik, çeşitli bozukluklara sahip bireylerin aktivitelerinde deneyimledikleri kısıtlılığın toplumsal olarak dayatıldığı ve bu bireylerin psiko-duygusal refahının toplumsal olarak ihmal edildiği veya yok sayıldığı sosyal baskının bir çeşididir (Thomas, 1999).

Engel grupları, fiziksel, bilişsel ve psikiyatrik olmak üzere üç temel bileşende sınıflandırılmaktadır (Smart, 2013). Bu sınıflandırma, medikal alan uzmanları için kritik değerde olmakla birlikte; ICF'nin dayanağı olan sağlık bileşenlerinin sınıflandırma sistemine göre sağlığın içeriği etiyolojik tarafsızlığa göre belirlenmektedir. Yani, sağlığın içeriğini hastalık/bozukluk sonucu oluşan etkilerden çok sağlık bileşenleri tanımlamaktadır. Buna göre; aynı engel türüne sahip olan bireylerin işlevsellik düzeyleri farklı olabilir ve aynı işlevsellik düzeyindeki bireylerin benzer sağlık koşulları içinde olması gerekmez. ICF'deki bu vurgu da, engel olgusunu salt bedenle ilgili bir kavram olmaktan çıkararak beden ve çevrenin etkileşiminin bir sonucu olduğuna işaret etmektedir.

Engelliliği Açıklayan Modeller

İlgili alanyazına bakıldığında engelliliğin çeşitli modeller çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Medikal model, sosyal model ve biyopsikososyal model günümüzde temel alınan ve geçerliliği olan modellerin başlıcalarıdır.

Medikal model, engellilik çalışmalarında hem tarihsel olarak hem de engellilik deneyimi açısından karşılaşılan ilk modeldir. Bu modelde engellilik, bireydeki bozukluk üzerinden tanımlanır ve bu nedenle patoloji odaklıdır. Uygulama alanı ise bedensel bozukluk veya kusurun tedavisine yöneliktir. Günümüzde söz konusu bozukluk, kusur ve/veya hastalığın içinde oluşup büyüdüğü sosyal, psikolojik ve davranışsal zemin ve boyutların bireyin sağlığı üzerindeki etkisinin sorgulanmaya başlanmasıyla birlikte medikal modele yönelik eleştiriler yükselmiştir. Medikal modelin beden-odaklı olup, engelin bedensel eksiklik ve kusurlardan kaynaklanmakta olduğuna yönelik uygulamalarının engelli bireylerin deneyimlediği sosyal adaletsizliği perdelemesi, bu modelin dikkat çeken eleştirilerindendir.

1970'li yıllarda başlayan toplumsal hareketle birlikte engelli bireylerin marjinalleşmesinde toplumun sorumluluğuna yönelik görüşler ve toplum kaynaklı engellere dikkat çeken *sosyal model* gelişme göstermiştir. Bu modele göre; engelli bireylerin dezavantajlı durumda olması mimari, ekonomik, politik, kültürel ve sosyal etmenlerin ortak etkisidir. Bu nedenle; sosyal modelde engellilik, toplumsal bir yapılandırmaya işaret etmektedir. Medikal modelin aksine bu model, özellikle politik ve toplumsal değişime yöneldiği, bunun için savlar öne sürdüğü ve engelliliğe insan hakları ve bağımsız yaşam temelinde yaklaştığı için oldukça yararlı bulunmaktadır. Örneğin; erişilebilir olmayan eğitim sistemleri ve iş çevresi, yetersiz engelli hakları, ayrımcı sağlık ve sosyal destek hizmetleri, erişilebilir olmayan ulaşım ve konut sistemleri ile kamusal alanlar ve medya yoluyla engelliliğin değersizleştirilmesi engeli oluşturan esas etmenlerdir. Sosyal model, *bozukluk* (impairment) ve *engellilik* (disability) kavramlarını birbirinden ayrıştırmaktadır. Bozukluk, bedensel ve fiziksel bir gerçekliğin altını çizerken, engellilik ise toplumsal temelde oluşmuş bir yapıya vurgu yapmaktadır (Union of Physically Impaired Against Segregation, 1976; aktaran Hughes ve Paterson, 1997). Medikal model gibi sosyal model de çeşitli sebeplerden dolayı eleştirilmektedir. Özellikle sosyal etmenlere yapılan vurgu nedeniyle bozukluk-engellilik, beden-kültür arasında bir ayrım ve ikilik yarattığı görüşü (Meşe, 2014) ile engellilik deneyiminin fiziksel engel grubuyla sınırlı olması, çalışma yaşamı ve bağımsızlık vurgusunun öne çıkması ve engelliliği olumlu bir kimlik olarak benimseyen kişilere yönelmesi (Marks, 1999) bu eleştirilerden bazılarıdır.

Medikal ve sosyal modeller birbirinden farklı iki model gibi görünse de, engelliliğin doğasında sadece medikal ya da sadece sosyal olmaya ilişkin bir özellik bulunmamaktadır. Bu nedenle DSÖ (2011) engelliliğin farklı yönlerine uygun ölçüde ağırlığın verildiği dengeli bir yaklaşım öner-

mektedir. ICF'ye göre *biyopsikososyal model* birbirine zıt görünen bu iki model arasında bir uzlaşma yaratmaktadır; modelde engellilik kavramı bozukluklar, etkinlikleri yerine getirmede yaşanan sınırlılıklar ve toplumsal hayata katılımda kısıtlılıklar gibi bedensel ve toplumsal etmenlerin ortak olumsuz yansımaları için kullanılan kapsayıcı bir terim olarak değerlendirilmektedir. Bedensel ve toplumsal etkileşim vurgusu, engelliliği sadece bireyden kaynaklanan bir olgu olmaktan çıkarmaktadır. Örneğin; bireyin motivasyonu, özgüveni, teknoloji, doğal ve inşa edilmiş çevre, destek sistemleri ve ilişkiler, tutumlar ve ilgili politikalar kişinin bedensel deneyiminin bir engele dönüşmesinde belirleyici role sahiptir.

Psikoloji Engelliliğin, Engellilik Psikolojinin Neresinde?

Engellilik karmaşık, dinamik, çok boyutlu ve tartışmaya açık bir alandır (DSÖ, 2011). Dolayısıyla engellilik çalışmaları, mühendislik, mimarlık, tıp, sosyoloji, ekonomi gibi pek çok farklı alandan bulgularla şekillenen çok disiplinli bir alandır. Buna karşın; engellilik çalışmaları ve psikoloji biliminin yeterince işbirliği içinde olduğu söylenememekte, her ne kadar birbirleriyle çok yakından ilişkili olsa da bu iki disiplin henüz yeterince etkin ölçüde birbirlerinin çıktılarından faydalanamamaktadır (Olkin ve Pledger, 2003). Klinik psikoloji ve engellilik çalışmaları disiplinleri arasında nasıl köprü kurulabileceğini tartışan Simpson ve Thomas (2015), klinik psikoloji disiplini içinde sosyal, ilişkisel ve bağlamsal etmenlerin klinik psikologların formülasyon ve uygulamalarında yer almasına yönelik eğilimin artmasına dikkat çekmektedir. Örnek olarak, genetik ve nörolojik bir bozukluk olarak değerlendirilen şizofreninin toplumsal kökenlerinin de olabileceğine yönelik çalışmaların hızla arttığından bahsetmektedir. Buna karşın, klinik psikolojinin birey odaklı olmasının engellilik çalışmaları disipliniyle uzlaşması için bir güçlük oluşturabileceğine de değinmektedir. Ayrıca, engellilik çalışmaları da psiko-duygusal engelleyiciliği görmezden gelmekte, engelli bireyin engelli kimliğini benimsemesine ilişkin bireysel zorlukları göz ardı etmektedir (Simpson ve Thomas, 2015). Engellilik deneyiminin bu boyutunu daha net bir şekilde görebilmesi için engellilik çalışmaları, psikoloji disiplinindeki kuram ve uygulamalara ihtiyaç duymaktadır.

Çok disiplinli bir araştırma alanı olan engellilik çalışmalarının sunduğu bilgiler, klinik psikoloji, gelişimsel psikoloji, endüstri ve örgüt psikolojisi gibi doğrudan müdahale olanağının bulunduğu alt alanlar için kültüre hassas psikoterapi ve müdahale programları kapsamında oldukça değerli olacaktır. Benzer şekilde, engellilik çalışmaları da psikoloji biliminin bulgularıyla engellilik deneyimini en kapsamlı şekilde değerlendirme imkânı bulacaktır.

Engelli Kimliği

Engellilik, içinde pek çok bireysel ve toplumsal dinamik barındırması nedeniyle karmaşık bir olgudur. Ayrıca her yaşta ve gelişimsel dönemde rastlanabilecek bir durum olduğundan engelli kimliğinin oluşumuna yönelik alanyazında üzerinde uzlaşılmış bir model bulunmamaktadır. Bununla birlikte; öne sürülen çeşitli modeller ve araştırma bulguları bulunmaktadır. Örneğin; Gill'e göre (1997), engelli bir bireyin kimlik gelişimi topluma katılma, engelli toplulukla bütünleşme, bedenini olduğu gibi kabul etme ve kendini bu şekilde bir bütün olarak algılama gibi aşamaları içermektedir. Bu süreç, bireyin toplumda kendine bir yer edinmesi ve kararlı ve rahat bir şekilde kendini ortaya koyabilmesine (olumlama/onaylama) olanak sağlamaktadır. Bu, ruh sağlığı bakımından da önemlidir. Örneğin; olumlanan engelli kimliğinin, multipl sklerozu ve hareket engeli olan bireylerde daha düşük kaygı ve depresyon düzeyleriyle ilişkili olduğu bulunmuştur (Bogart, 2015). Engelli kimliğinin oluşumunda engelliliğin kabulü ve engelli gruplarla etkileşim (Forber-Pratt, Lyew, Mueller ve Samples, 2017), bozukluk ve belirtilerin şiddeti, yaş, gelir ve damgalanma (Bogart, Rottenstein, Lund ve Bouchard, 2017), engelin doğuştan ya da sonradan olması ve aktivizm (Darling ve Heckert, 2010) gibi değişkenlerin etkili olduğu da bilinmektedir.

Engelli kimliği bireyin kendini, kendi bedenini ve toplumla etkileşimini değerlendirmesiyle şekillenir. Bu nedenle kimlik oluşumu aynı zamanda toplumsal da bir süreçtir. Türkiye'de engelli kimliğine ilişkin yapılan bir çalışmaya göre (Ünal, 2018), bireyin yaşadığı bedensel bozukluk ve toplumsal engellerin etkileşimi, farklı durum ve koşullarda kimi zaman utanç kimi zaman da gururun baskın olarak hissedildiği bir benlik algısı yaratmaktadır. Engellilik olumlu bir kimlik özelliği olarak benimsendiği takdirde bireyin, engelliliğini kimliğinin daha değerli ve gurur duyulacak bir parçası olarak görme olasılığı artmakta; birey engelleyici toplumsal sistemlerle mücadele etmeye yönelmektedir (Nario-Redmond, Noel ve Fern, 2013; Ünal, 2018).

Engelli kimliği çalışmaları içinde son dönemlerde engelliliğin zenginleştirici, değerli ve olumlu bir yaşam deneyimi olduğunu vurgulayan "engellilik gururu" kavramı öne çıkmaktadır. Stigma temelli bakışa karşı ve sosyal modelle uyumlu bir kimlik özelliği olarak öne çıkan engellilik gururunun özgüveni artırıcı etkisi ile engelli bireyin hâkim olan çoğunluk kültürünü sorgulayarak ve gerektiğinde reddederek damgalanan alt kültür ile özdeşim kurmasının engellilik gururunu, dolayısıyla özgüveni de artırdığı vurgulanmaktadır (Bogart, Lund ve Rottenstein, 2018). Sosyal kimlik kuramıyla tutarlı bir şekilde, engelli bireylerin kendilerini engelli topluluğun bir üyesi olarak görmeleri, hem birey hem de topluluğun bir parçası olarak olumlu bir kendilik algısının oluşmasını desteklemektedir (Nario-Redmond ve ark., 2013). Bu, aynı zamanda bireyi, engeli nedeniyle sevilmeyeceği ve/veya değer görmeyeceğine ilişkin içsel atıflardansa toplumun sağlamcı normları olduğuna yönelik dışsal atıf yapmaya yönelterek bilişsel ve duygusal düzeyde bir sağaltım da sağlayabilmektedir.

Doğuştan ya da sonradan edinilen engel durumu fark etmeksizin pek çok engelli birey toplum içerisinde idealist ve sağlamcı normlara maruz kalmakta ve bu normları içselleştirmeye zorlanmaktadır. İçselleştirilen bu normlar bireyin kendi bedenini garip, bağımlı ve yük olarak algılamasına ve normalliğe yönelik özlem duymasına yol açabilir. Bu noktada toplumsal cinsiyet rollerinin etkisinden de söz etmek gerekir (Reeve, 2006; Ünal, 2018). Engellilik, erkeklerde güçlü ve lider olma, kadınlarda ise güzel ve hoş bir kadın olma beklentisine engel oluşturmaktadır. Bu da engellilik kavramını sosyal modelin öne sürdüğü şekilde bedensel bozukluk ve sakatlıkların ötesine taşıyarak psiko-duygusal engelliliği doğurmaktadır.

Sosyal model, toplumsal düzenin ya da toplumun önyargılarının "engel" oluşturduğunu savunmakla birlikte; engelli bireylerin duygusal ve bilişsel düzeydeki içsel ve bireysel süreçlerini göz ardı etmesi bakımından eleştirilmektedir. Reeve (2006) bu noktaya dikkat çekerek engelliliğin psiko-duygusal boyutlarından bahsetmektedir. Reeve'e göre basamak, dik rampa gibi erişilebilir olmayan mekânsal uygulamaların yanı sıra toplumdaki diğer bireylerin dik bakışlarına maruz kalma, hor görülme gibi durumlar sonucu engelli bireyler değersizlik ve utanç gibi duyguları yoğun şekilde hissedebilir ve bu da bu bireylerin toplumsal hayata tam ve etkin katılımına engel olabilir. Bunda elbette ki toplumsal ve kültürel temsillerin de etkisi bulunmaktadır. Örneğin; medya, sanat, bilim gibi toplumsal alanlarda engelli bireylerin günlük sosyal yaşamları oldukça az temsil edilmekte, var olan temsiller ise bireyin sahip olduğu bozukluğa ve yetersizliğe odaklı olmaktadır (Thomas, 1999). Engelli bedene ilişkin olumsuz kültürel temsiller engelli bireyin kendilik algısını etkilediği gibi, toplumun da engelli bireylere yönelik algısını etkilemektedir. Engellilerin kaçınılması gereken kimseler olduğuna yönelik algılar, engelli bireylerin neyi yapabileceği ya da yapamayacağına yönelik önyargılı görüşler, diğer insanların engelli bireyin engeline yönelik sözel ("Sana ne oldu?") ve sözel olmayan (acıyan ve/veya küçümseyen bakışlar) merakı ve kurumsal düzeyde (okul, iş yeri vb.) istismar davranışları engelli bireyin kendini zayıf, güvensiz ve aşağılanmış hissetmesine neden olabilir. Bu da engelli bireyin toplumsal hayata katılımını güçleştirebilir. Günümüzde, geleneksel psikolojideki uyum ya da psikopatoloji modelinden çok engelli bireyin ve toplumdaki diğer bireylerin sosyal ve fiziksel bariyerleri nasıl anlamlandırdıkları, yönettikleri ve bunlarla nasıl baş ettiklerine yönelik sosyal model temelli bir psikoloji yaklaşımı daha çok benimsenmektedir.

Engellilik alanında sağlıklı kimlik oluşumundaki engellerden biri içselleştirilmiş baskıdır. Bilinçdışı düzeyde etkili olabilen bu engelleyici etmen, aslında toplum içinde marjinal olarak görülen pek çok azınlık grup tarafından da deneyimlenebilmektedir. Bu tür bir baskı durumunda birey, mensup olduğu azınlık grupla ilgili önyargılı düşünce ve temsilleri farkında olmaksızın içselleştirmekte ve yaşamını bu düşünce ve temsillere göre sürdürmektedir. Engellilerin bir yük olduğu, kendi ailelerini kurup sağlıklı bir cinsel hayatlarının olamayacağı, herhangi bir işte başarılı olamayacakları gibi toplumsal yargılar başarısızlık, değersizlik, yetersizlik gibi uyum bozucu temel inançlarla engelli bireyin kendilik algısını olumsuz etkileyebilir.

Engelli Bireylerin Psikolojik İhtiyaçları

Toplumdaki diğer bireylerden farklı psikolojik ihtiyaçları olmamakla birlikte, belirli toplumsal engellerle sadece engelli bireylerin karşı karşıya geldiği aşikârdır. Bu bağlamda, engellilerin psikolojik ihtiyaçlarını bu toplumsal engeller temelinde ele almak yerinde olacaktır.

Sabancı Üniversitesi (2013) yürütücülüğünde hazırlanan bir raporda engelli bireylerin yaşamlarını etkileyen temel sorunlar belirlenmiştir. Bunlar; erişilebilirlik, eğitim, istihdam ve siyasal katılım sorunları, sağlık ve rehabilitasyon hizmetlerinde sorunlar, yoksulluk, kamu harcamalarının yetersizliği, olumsuz tutumlar ve ayrımcılık, engelli hakları izleme mekanizmalarının yetersizliği gibi alt alanları kapsamaktadır. Bu sorunlardan hareketle, en önemli ihtiyaçların başında engelli bireylerin kendi istek ve iradeleri ölçüsünde toplumsal hayata katılımlarının artırılması gelmektedir. Ünal ve Gençöz (2018) bu ihtiyacı, insan gelişimindeki kritik süreç ve ihtiyaçlardan olan özerklik bağ-

Kaynak: ubisafe.org

lamında ele almakta ve engellilerin bağımsız yaşam hakkı ile hem engelli bireyin hem de ailesinin ayrışma ve bireyleşmesinin önemine vurgu yapmaktadır. Ailelerin aşırı koruyucu ve müdahaleci tutumları nedeniyle engelli bireyin bağımsızlaşmasının sekteye uğraması, bireyde öz-yeterlilik duygusunun yeterince gelişememesi söz konusu olabilmektedir. Benzer şekilde, bakım veren aile üyesinin de bu şekilde psikolojik yükü artmaktadır.

Ünal'ın bulgularına (2018) göre, ayrışma ve bireyleşme sürecine katkı yapan etmenlerden biri de toplumda var olan normların sorgulanmasıdır. Bu, bireyin kendi bedenini değersizleştirmeden kabul etmesini ve engelini bir eksiklik olarak değil, bir varoluş şekli olarak benimsemesini ve bireysel bir trajedi ve travma yerine psikolojik büyümeyi ve engellilik gururunun oluşmasını sağlayabilmektedir. Topluma katılımın artırılması bakımından Ünal ve Gençöz (2018) engelli bireyin kendi yaşamı hakkında söz sahibi olması ve özgürce seçim yapabilmesinin psikolojik iyilik haline katkı sağladığını vurgulamakta ve bunun sistemli bir şekilde toplumda uygulanması için kişisel destek sistemini önermektedir. Engelli bireylerin ihtiyacı olan kişisel destek hizmetlerini sosyal güvenlik ve sağlık sistemleri aracılığıyla doğrudan ya da dolaylı ödeme şeklinde almasıyla, engelli bireyin özerkliğinin desteklenmesi mümkün olabilmektedir. Özerkliğin desteklenmesi sadece engelli birey açısından değil, bakım sağlayan aile açısından da önemli bir role sahiptir. Aile üyelerinin deneyimledikleri olumsuz duygulanımlara zamanında müdahale edilmemesi halinde bakım veren aile üyelerinde zaman içerisinde yoğun stres, öfke, depresyon gibi psikopatolojik tablolar görülmekte, aile üyeleri fiziksel ve psikolojik olarak tükenme noktasına gelebilmektedirler (Graf, 2018). Bakım veren yükünü azaltacak uygulama ve politikalarla, bahsedilen bu psikopatolojik tabloların kısmen ya da büyük ölçüde bertaraf edilmesi mümkündür.

Bir azınlık grubu olarak görülen engelli bireylerden toplumun çoğunluğuna uyum sağlamaları beklenmekte, bunun sağlanamadığı durumlarda ise bu bireyler marjinal ya da antisosyal olarak algılanmaktadır (van de Ven, Post, de Witte ve van den Heuvel, 2005). Engellilik deneyimi bağlamında uyum süreci gerekli olmakla birlikte, bu uyum engelli bireyin topluma uyumu ile sınırlı değildir. Burada söz konusu olan, engelli bireyin kendi özgün benliğini keşfedip benimseyerek fiziksel gerçekliğine uyum sağlaması ve aynı zamanda toplumun da engelli bireye uyumunu beklemedir. Bu da engelli bireyin toplumla, toplumun da engelli bireyle bütünleşmesini gerektirmektedir. van de Ven ve arkadaşlarının bulgularına göre; değerli hissetme, eşitlik ve saygı ile karşılanma, toplumda bir birey olarak var olma, toplumsal etkinliklere katılımın kolaylaştırılması, kendi yaşamının sorumluluğunu ve kontrolünü alma, toplumdaki diğer insanlar ve engeli nedeniyle etkinlik ve seçimlerinde kısıtlanmama gibi ihtiyaçlar ön plana çıkmaktadır. Bu ihtiyaçlar, çift yönlü bir bütünleşme sürecinin gerekliliğidir; dolayısıyla toplumun da bu yönde hazırlanması, ayrıştırıcı olmaması sağlanmalıdır.

Toplumdaki önyargılı tutumlar, engelli bireylerin toplumsal yaşama tam ve etkin katılımını ekonomik olarak da kısıtlamaktadır (Mamatoğlu ve Tasa, 2018). Engelli bireyin hayatının sorumluluğunu ve kontrolünü alması ve diğerlerine olan bağımlılığının azalması için istihdam olanaklarının sağlanmasına yönelik kalıcı çözümler gereklidir. Engelli bireyler, uygun koşullar sağlandığı takdirde örgüte bağlılık, iş doyumu ve performansı gibi ölçütlerde engeli olmayan bireylerden herhangi bir farklılık göstermemekte; toplumsal ve ekonomik hayata katkıda bulunmaktadırlar (Mamatoğlu ve Tasa, 2018). Dolayısıyla, istihdam alanında dikkat çeken ihtiyaç toplumun, özellikle işverenlerin, engelli bireylerin istihdamına yönelik olumsuz tutum ve inançlarının azaltılmasına yöneliktir.

Engelliliği anlamak ve bu alandaki sorunların üzerine eğilmek için medikal ve sosyal modelin dengeli ve bütüncül bir şekilde ele alınması önemlidir (Pledger, 2003). Kimi durumlarda birincil yaklaşımın medikal kuram ve uygulama gerektirmesi kaçınılmazdır. Ancak; tıbbi müdahalenin ardından gelen rehabilitasyon sürecinde psikososyal değişkenlerin incelenmesi için sosyal modelin toplum odaklı yaklaşımı da elzemdir. Meşe (2014), bu bağlamda bedenin biyolojik bir varlık olmakla kalmayıp aynı zamanda toplumsal olarak inşa edilen bir varlık olduğuna değinerek engelin beden ile toplumun kesişme noktasında deneyimlendiğini savunmaktadır.

Sonuç olarak, engelli bireylerin ihtiyaçları temelde yaşam kalitelerinin artırılmasına yöneliktir. Bu bağlamda, engelli bireylerin kendi yaşamları hakkında karar verebilmesi, özgür seçim yapabilmesi ve ihtiyaç duydukları desteği alarak topluma katılabilmesinin teşvik edilmesi; bu teşvik için de engellilerin destek alabileceği kaynak sayısının artırılması ve psikolojik, sosyal ve ekonomik özerkliklerinin desteklenmesi önemli görülmektedir.

Kaynak

Birleşmiş Milletler (2008). *Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme*. Mayıs 2018, www.un.org/disabilities/documents/natl/turkey.doc adresinden alınmıştır.

Bogart, K. R. (2015). Disability identity predicts lower anxiety and depression in multiple sclerosis. *Rehabilitation Psychology, 60*(1), 105-109.

Bogart, K. R., Lund, E. M. ve Rottenstein, A. (2018). Disability pride protects self-esteem through the Rejection-Identification Model. *Rehabilitation Psychology, 63*(1), 155-159.

Bogart, K. R., Rottenstein, A., Lund, E. M. ve Bouchard, L. (2017). Who self-identifies as disabled? An examination of impairment and contextual predictors. *Rehabilitation Psychology, 62*(4), 553-562.

Darling, R. B. ve Heckert, D. A. (2010). Orientations toward disability: Differences over the lifecourse. *International Journal of Disability, Development and Education, 57*(2), 131-143.

Dünya Sağlık Örgütü (2004). *ICF-İşlevsellik, yetiyitimi ve sağlığın uluslararası sınıflandırması* (E. Kabakçı ve A. Göğüş, Çev.). Ankara: Bilge Matbaacılık. (Orijinal çalışma basım tarihi 2001).

Dünya Sağlık Örgütü (2011). *World report on disability*. Mayıs 2018, http://www.who.int/disabilities/world_report/2011/report.pdf?ua=1 adresinden alınmıştır.

Engelliler Hakkında Kanun (2014) Eylül, 2018, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf adresinden alınmıştır.

Forber-Pratt, A. J., Lyew, D. A., Mueller,C. ve Samples, L. B. (2017). Disability identity development: A systematic review of the literature. *Rehabilitation Psychology, 62*(2), 198-207.

Gill, C. J. (1997). Four types of integration in disability identity development. *Journal of Vocational Rehabilitation, 9*, 39-46.

Graf, N. M. (2018). Family adaptation across cultures toward a loved one who is disabled. I. Marini, N. M. Graf ve M. J. Millington, (Ed.), *Psychosocial aspects of disability: Insider perspectives and strategies for counselors* içinde (171-198). NY: Springer Publishing Company, LLC.

Hughes, B. ve Paterson, K. (1997). The social model of disability and the disappearing body: Towards a sociology of impairment. *Disability & Society, 12*(3), 325-340.

Mamatoğlu, N. ve Tasa, H. (2018). Engelliye yönelik ayrımcılık ve iş yerinde engelli. *Türkiye Klinikleri Psikoloji - Özel Konular, Engelli Çalışmaları Özel Sayısı, 3*(1), 1-10.

Marks, D. (1999). *Disability*. New York, NY: Routledge.

Meşe, İ. (2014). Engelliliği açıklayan sosyal model nedir? *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 33*, 79-92.

Nario-Redmond, M. R., Noel, J. G. ve Fern, E. (2013). Redefining disability, reimagining the self: Disability identification predicts self-esteem and strategic responses to stigma. *Self and Identity, 12*(5), 468-488.

Olkin, R. ve Pledger, C. (2003). Can disability studies and psychology join hands? *American Psychologist, 58*(4), 296-304.

Pledger, C. (2003). Discourse on disability and rehabilitation issues-opportunities for psychology. *American Psychologist, 58*(4), 279-284.

Reeve, D. (2006). Towards psychology of disability: The emotional effects of living in a disabling society. D. Goodley ve R. Lawthom, (Ed.), *Disability & psychology: Critical introductions & reflections* içinde (94-107). Çin: Palgrave Macmillan.

Sabancı Üniversitesi (2013). *Engelsiz Türkiye için: Yolun neresindeyiz? Mevcut durum ve öneriler*. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.

Simpson, J. ve Thomas, C. (2015). Clinical psychology and disability studies: Bridging the disciplinary divide on mental health and disability. *Disability and Rehabilitation, 37*(14), 1299-1304.

Smart, J. F. (2013). Counseling individuals with physical, cognitive, and psychiatric disabilities. C. C. Lee, (Ed.), *Multicultural issues in counseling: New approaches to diversity* içinde (221-234). New York, NY: John Wiley & Sons.

Thomas, C. (1999). *Female forms: Experiencing and understanding disability*. Buckingham: Open University Press.

Ünal, B. (2018). *The development of disability pride through challenging internalized idealist and ableist norms in Turkish society: A grounded theory study* (Yayınlanmamış doktora tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Ünal, B. ve Gençöz, T. (2018). Engellilerin bağımsız yaşayabilme ve topluma dahil olma hakkı: Ayrışma-bireyleşme süreci ve psikolojik iyilik hali. *Türkiye Klinikleri Psikoloji - Özel Konular, Engelli Çalışmaları Özel Sayısı, 3*(1), 42-52.

van de Ven, L., Post, M., de Witte, L. ve van den Heuvel, W. (2005). It takes two to tango: The integration of people with disabilities into society. *Disability & Society, 20*(3), 311-329.

YAŞAM ÖYKÜLERİNDEN İKİNCİL TRAVMAYA GİDEN YOLDA SIĞINMACILARLA ÇALIŞMAK

Okan Cem Çırakoğlu
okanc@baskent.edu.tr
Başkent Üniversitesi, Psikoloji Bölümü

Ülkemiz 2011 yılında Suriye'de yaşanan iç karışıklık nedeniyle başlayan ve sonrasında giderek artan sayıda sığınmacıya ev sahipliği yapmaya başladı. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verilerine göre ülkemizdeki kayıtlı Suriyeli sığınmacı sayısının 3.589.327 olduğu görülmektedir (GIGM, 24 Ekim 2018). Türkiye'de başka statülerde bulunan çoğunluğunu Irak, Afganistan, İran ve Somali vatandaşlarının oluşturduğu diğer sığınmacılarla birlikte bu sayının yaklaşık 4.500.000 olduğu tahmin edilmektedir. Bu rakamlar 2018 yılı itibariyle Türkiye Cumhuriyeti'nin dünyada en fazla sığınmacıya ev sahipliği yapan ülke olduğunu göstermektedir.

Çok kısa sayılabilecek bir sürede bu denli büyük bir sığınmacı nüfusuna sahip olmak Türkiye'nin deneyimi olmadığı bir alanda önemli uygulamalar yapması zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir. Sığınmacı kamplarında verilen barınma desteğinin yanı sıra, eğitim, sağlık, sosyal alanlarda da belirli düzenlemelerin yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. 2014 yılında yayımlanan "Geçici Koruma Yönetmeliği" bu anlamda atılmış en önemli adımlardan biridir. Bu yönetmelikle birlikte sığınmacı statüsündeki Suriye vatandaşları ülkemizdeki sağlık, eğitim ve haklardan yararlanmaya başlamışlardır. Kamplarda barınmakta olan sığınmacı sayısının azalması özellikle güney sınır illerimizdeki ve büyükşehirlerdeki yurttaşlarımız da büyük bir sığınmacı nüfusuyla temas etmesi durumunu beraberinde getirmiştir. Kısaca özetlenen bu süreç içinde üzerinde durulması gereken en önemli konulardan bir de sığınmacı bireylere hizmet veren personelin yaşadığı duygusal deneyimdir. Zira kentlerde yaşayan nüfusun sığınmacı bireylerle sosyal teması çoğunlukla yüzeysel ve kısa süreli karşılaşmaları içermektedir. Öte yandan, sığınmacılara verilen hizmetlerde çalışan kamu görevlileri ve Sivil Toplum Kuruluşlarındaki (STK) uzmanlar için söz konusu temas bir zorunluluktur. Sığınmacı bireylerin göç öncesinde, sırasında ve sonrasında çok sayıda zorluk ve psikolojik travmaya yaşamış oldukları bilinmektedir. Bu yaşantılar ise hem travmaya maruz kalmış birey hem de onlarla çalışan görevliler için önemli bir stres kaynağıdır. Bu nedenle, sığınmacılarla çalışmak durumunda olan görevlilerin bu temas sonucunda ortaya çıkabilecek farklı düzeydeki duygusal/psikolojik deneyime açık oldukları ve kimi zaman da bu yaşantılarla başa çıkmakta zorlandıkları söylenebilir. Bu yazıda sığınmacılarla çalışan uzmanların yaşayabilecekleri psikolojik güçlüklerden biri olan ikincil travmatizasyon ele alınacaktır.

Sığınmacı bireylere verilen hizmetlerin türü ve niteliği oldukça farklılaşmaktadır. Bu hizmetlerin önemli bir bölümü (eğitim, sağlık gibi) devlet kurumlarınca verilmektedir. Ayrıca, çok sayıda STK'da sığınmacı bireylere farklı alanlarda hizmet vermektedir (psikososyal destek, hukuki danışmanlık gibi). Yukarıda değinildiği gibi sığınmacı grupları içinde travmatik yaşantılara maruz kalmış çok sayıda birey bulunmaktadır. Bu bireylerin önemli bir bölümü yer değiştirmenin ardından gelen barınma problemleri, ekonomik güçlükler, uyum güçlüğü, ayrımcılığa maruz kalma gibi farklı problemleri yaşamaya da devam etmektedir. Dolayısıyla, sözü edilen yaşantılar hem deneyimleyen hem de bu yaşantıları görevi gereği dinlemek durumunda olan bireyler için oldukça zorlayıcıdır. Kayıt görevlileri, psikososyal destek veren uzmanlar, tercümanlar ve insan ticareti/kaçakçılığı alanında çalışan kolluk görevlileri sığınmacıların travmatik deneyimlerine en fazla maruz kalan ve bu yaşantılardan duygusal anlamda en çok etkilenme olasılığı olan bireylerdir. Farklı düzeylerde yaşanabilecek bu psikolojik ve duygusal etkilenme durumu "İkincil travma" ya da "dolaylı travma" olarak anılmaktadır. İkincil travma bireylerin travmatik yaşantılarını dinleyen bireylerde ortaya çıkan bir travma türüdür. İkincil travmaya maruz kalan bireyler, travmaya maruz kalan bireylerinkine benzer travma sonrası stres belirtileri göstermektedir. İkincil travmatizasyon yaşayan çalışanlar bu belirtileri farklı düzeylerde yaşayabilmektedir. Sözünü ettiğimiz bu belirtilerin en sık görülenleri olayın bazı bileşenlerini sürekli olarak yeniden yaşantılama, uyku bozuklukları, fizyolojik olarak aşırı uyarılmışlık hali, dikkat ve bellek problemleri, karamsarlık, umutsuzluk, kendini suçlama, dünyayla ilgili temel inançların değişmesi, kişilerarası güvensizlik gibi belirtilerdir.

Kolaylıkla öngörülebileceği gibi sığınmacılarla çalışan uzmanları ikincil travma açısından daha riskli kılan bazı faktörler vardır. Bu risk faktörlerine sahip çalışanlar diğerlerine göre daha yüksek ikincil travmatizasyon olasılığıyla yüz yüze kalmaktadır. Bu risk faktörlerinin en önemlilerine aşağıdaki bölümde değinilmektedir. Bu yazının kapsamı gereği tüm risk faktörleri ele alınamamıştır. Dolayısıyla, bu yazıda özetlenenler dışında da çok sayıda risk faktörü bulunduğu unutulmamalıdır.

Geçmiş travma öyküsü: Sığınmacılara hizmet veren bireyler arasında da geçmişte travmatik yaşantılara maruz kalmış çalışanlar bulunması olasıdır. Geçmişte travmatik deneyimler yaşamış olmanın bireyleri doğrudan ikincil travmaya açık hale getirdiğini söylemek mümkün değildir. Bu deneyimle etkili biçimde baş edebilmiş bireyler için söz konusu risk azalmaktadır. Ancak, hala geçmişte yaşadığı olay(lar)ın etkileriyle mücadele eden bir birey için sığınmacı bireylerin travmatik deneyimlerini dinlemek başa çıkmayı zorlaştıran bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Psikolojik ve fiziksel sağlık: Sığınmacılara hizmet veren bireyler de psikolojik ve fiziksel bazı problemler yaşıyor olabilirler. Bu problemler genel olarak bireyin yaşamında stres yaratan ve başa çıkma kapasitesini zorlayan durumlardır. Ayrıca, belirli psikolojik ve bedensel problemlerin zaten etkili yönetilemeyen stresle ilişkili olduğu ve hatta kimi durumlarda sağlığı bozucu etkileri olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla, psikolojik ve bedensel sağlık problemleri yaşayan çalışanlar sığınmacıların travmatik yaşantılarından etkilenmeye açık hale gelebilmektedir.

Empatik yatkınlık: Bazı bireyler gerek geçmiş yaşantıları gerekse kişilik özellikleri nedeniyle yüksek empatik yatkınlığa sahiptir. Bu bireyler kendilerine anlatılan olayı ve duruma eşlik eden duyguları tıpkı kendileri yaşıyormuş gibi hissedebilmektedir. Yardım ilişkileri bağlamında çok önemli bir nitelik olan empati kurabilme becerisi olması gerekenden fazla düzeyde gösterildiğinde bireyin ikincil travma yaşama olasılığını artırmaktadır.

Önemli yaşam güçlükleri: Her birey yaşamının belirli dönemlerinde ilişkisel ya da ekonomik problemler yaşamaktadır. Yaşamın doğal akışında ortaya çıkan bu problemler şiddetli ya da kronik olduklarında bireyin başa çıkma mekanizmalarının zorlanmasına ve yaşamın diğer alanlarında ortaya çıkacak stresin de etkili yönetilememesine neden olmaktadır. Bu nedenle, kendi yaşamında zaten önemli problemlerin üstesinden gelmeye çalışan birey sığınmacı bireylerin travmatik öykülerinden etkilenmeye de daha yatkın hale gelmektedir.

Profesyonelliğe ilişkin inançlar: Neredeyse tüm yardım ilişkileri hizmet sağlayanın bireysel ve mesleki yeterlilikleri ve sınırları konusundan tartışmasız biçimde net fikirlere sahip olmasını gerektirmektedir. Zira, sığınmacılara verilen hizmetler her zaman için hizmet verenin kendi yeterliliklerini ve sınırlarını sorgulamasına neden olmaktadır. Hizmet sağlayan birey mesleki olarak elinden gelen çabayı doğru biçimde verdiğinde bile bilişsel ve duygusal düzeyde yetersizlik algılıyorsa ya da "daha fazlasını yapabilmeliydim" inancı besliyorsa ikincil travma yaşamaya yatkın hale gelmektedir. İnsani açıdan sığınmacılara verilecek hizmetlerin sosyal, siyasal, ekonomik boyutları vardır. Dolayısıyla, hizmet sağlayan bireylerin kendi yeterlilik ve sınırları hakkında zihinsel karışıklık yaşamaları beraberinde başka riskleri de getirmektedir.

İkincil travma açısından ülkemizdeki durumu değerlendirdiğimizde sözü edilen risk faktörlerinin önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Sığınmacılara verilen hizmetler içinde bireyin yaşam öyküsünü almak durumunda olan çalışanların başında devlet kurumlarında sığınmacılarla çalışan personel, tercümanlar ve psikososyal destek alanında çalışan uzmanlar gelmektedir. Bu gruplar çalışma koşulları gereği diğer bazı risklere de maruz kalmaktadır.

Kamu kurumlarında sığınmacılarla ilgili kayıt ve geri gönderme gibi işlemleri hizmetleri yürüten bireylerin önemli bir bölümü yaşça genç uzmanlardan oluşmaktadır. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü ülkemizde yakın geçmişte kurulmuş ve gelişimini sürdüren bir kurum olarak söz konusu hizmetlerin önemli bir bölümünü yürütmektedir. Genç ve dinamik bir personele sahip olmak bu açıdan önemli bir şans olarak değerlendirilmelidir. Ancak, temel uzmanlığı sığınmacılarla ya da göç eden bireylerle çalışmak olmayan bu uzmanlar mesleğe yeterli psikolojik olarak hazırlanmadan başlamakta ve başa çıkma becerilerini bireysel olarak geliştirmek durumunda kalmaktadır. Yoğun iş temposu altında çalışmak, yeterli deneyime sahip olmamak ve psikolojik açıdan kendini koruma yöntemleri konusunda eğitim almamış olmak bu uzmanların ikincil travma ve tükenmişlik karşısındaki direncini düşürmektedir. Ne yazık ki, kurumsal anlamda sağlanan destekler ve eğitimler de bu uzmanları psikolojik anlamda korumak açısından yeterli olmamaktadır. Zira bu eğitimler, çoğunlukla kısa süreli ve farkındalık artırmaya yönelik olarak düzenlenmekte olup genellikle zamansal kısıtlar nedeniyle beceri geliştirmeye yönelik uygulamaları içermemektedir.

Psikososyal destek alanında hizmet veren psikolog, sosyal hizmet uzmanı, psikolojik danışman gibi uzmanlar da çoğunlukla genç bir grubu oluşturmaktadır. Bu gruptaki bireyler sıklıkla sığınmacı bireylerin tüm travmatik deneyimlerini dinlemekte ve destekleyici psikolojik hizmet vermeye çalışmaktadır. Ne yazık ki, bu gruptaki bireylerin önemli bir bölümü de mesleki deneyimi kısıtlı ve ilgili alanda eğitim almamış bireylerden oluşmaktadır. Oysa psikolojik müdahale içeren tüm görüşmeler uzmanlık gerektirmektedir. Ayrıca, travmaya müdahale alanı da özel bir eğitim ve yeterlilik gerektirmektedir. Bu alanda eğitim almamış uzmanların ister istemez psikolojik travmaya müdahale alanında çalışmaları hem kendileri hem de hizmet alanlar için sorunlar doğurabilmektedir. Mevcut durumda, Travma Sonrası Stres Bozukluğu ya da travmayla ilişkili diğer stres bozuklukları yaşayan bireylerin uygun tedavi

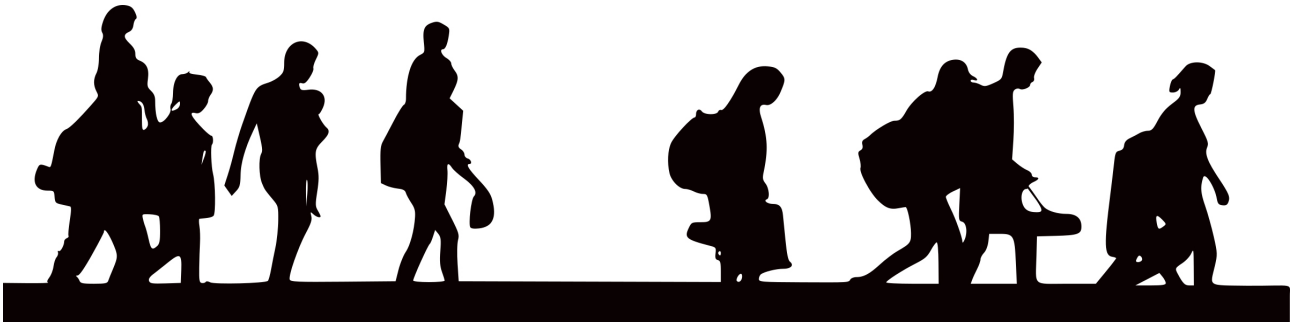

Kaynak: www.clipartpanda.com

için yönlendirilmeleri zaten yapılmaktadır. Ancak, bu durumun tespit edilmesine kadar geçen süre bile psikososyal alanda çalışan uzmanların ikincil travma riskine maruz kalması için yeterli olabilmektedir.

İkincil travma açısından ele alınması gereken bir diğer grup da tercümanlardır. Bu gruptaki bireylerin önemli bir bölümü Türkçe bilen ve sığınmacı gruplarla aynı milliyete mensup bireylerden oluşmaktadır. Tercümanlar da tıpkı uzmanlar gibi görüşmelerdeki tüm travmatik deneyimleri dinlemek ve aktarmak zorunda kalmaktadır. Çevirinin doğasından kaynaklanan zorluklar nedeniyle uzmana aktarım sırasında bazı değişiklikler olsa da tercümanlar travmatik deneyimi kendi ana dillerinde dinlemektedir. Bu nedenle, travmatik deneyime empati kurmaları ya da bu durumdan etkilenmeleri olası hale gelmektedir. Kendi ülkesinden bireylerin travmalarını dinlemek tercümanlar açısından oldukça zorlayıcı bir deneyimdir. Ayrıca, tercümanlar arasında da travmatik deneyimlere maruz kalmış ve hala bu olayların etkilerini yaşayan bireyler olabileceği unutulmamalıdır.

Yukarıda kısaca ele alınan problemler için bazı önerilerde bulunulabilir:

• Sığınmacılarla çalışmak için istihdam edilen personelin hangi görevde olursa olsun psikolojik özbakım becerilerini güçlendirilecek eğitimlerle desteklenmesi gerekmektedir. Ülkemizdeki sığınmacı nüfusunun sayısal durumu ve ülkemizin coğrafi konumundan kaynaklanabilecek yeni sığınmacı akınları bu alanda elde edilen deneyimin önemini göstermektedir. Hizmet sağlayan uzmanların psikolojik olarak güçlendirilmemeleri yakın zamanda ikincil travma, tükenmişlik gibi zorlayıcı olgular ve bunların olası sonuçları nedeniyle mevcut yetişmiş personelin başka çalışma alanlarına yönelmesine neden olabilecektir. Bu durum da elde edilen deneyimin ve belleğin aktarımında aksaklıklar yaratacaktır.

• Sığınmacılarla çalışan bireylerin sözü edilen özbakım becerilerini güçlendirmek için uzun ve sistematik eğitimlere ağırlık verilmesi daha etkili sonuçlar üretecektir. Farkındalık düzeyini artıracak eğitimler uzmanların yaşamakta olabilecekleri travmayla ilişkili problemleri tanımaları ve bunlara kendi öz kaynaklarını kullanarak çözüm bulabilmeleri için düşünme olanağı sağlaması açısından değerlidir. Ancak, uzun vadeli başa çıkma becerilerini bu yöntemle geliştirmek mümkün değildir. Beceri eğitimlerinin uygulama ve süpervizyon desteği içerecek biçimde tasarlanması gerektiği hizmet veren bireylerin psikolojik sağlığını korumak açısından daha etkili sonuçlar üretecektir.

• Ülkemizdeki sığınmacı nüfusun büyüklüğü ve hizmet verilen alanların çeşitliliği bazı eğitsel faaliyetlerin üniversite eğitimi sırasında yürütülmesinin gerekliliğini işaret etmektedir. Bu kapsamda psikoloji, sosyal hizmet, sağlık, eğitim, hukuk gibi alanlarda lisans eğitimlerine mülteci ve sığınmacıları odağa alan dersler eklenebilir.

• Psikososyal destek hizmeti veren psikologlar, sosyal hizmet uzmanları, psikolojik danışmanlar gibi meslek elemanlarının özellikle uzmanlık eğitimi yapmış bireylerden seçilmesi ve sürekli süpervizyonlarla kurumsal olarak desteklenmeleri önemlidir. Bu sayede hem hizmet veren hem de alan bireylerin en etkili biçimde desteklenmesi mümkün olabilecektir.

• Tercümanlık yapan bireylerin özellikle desteklenmesi gerektiği açıktır. Tercümanların eğitimle desteklenmelerinin yanısıra bu gruptaki bireylerin erişebileceği psikolojik destek kanallarının oluşturulması ve kullanımının sürekli olarak teşvik edilmesi sığınmacılara hizmet veren kurumlarda öncelikli olarak alınması gereken tedbirlerin başında gelmektedir.

Bu yazıda ele alınan ve ikincil travmaya odaklanan güçlükler sığınmacılarla çalışan uzmanların yaşadığı güçlüklerin yalnızca bir bölümünü oluşturmaktadır. İş yükünden ve gerek kurumsal gerekse sığınmacılardan gelen yoğun talep nedeniyle yaşanabilecek tükenmişlik sendromu gibi çok sayıda başka problem de dikkate alınması ve çözüm üretilmesi gereken konulardır.

Kaynaklar

Barrington, A. J. ve Shakespeare-Finch, J. (2014). Giving voice to service providers who work with survivors of torture and trauma. *Qualitative Health Research, 24*(12) 1686-1699.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (24 Ekim 2018). http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713

Puvimanasinghe, T., Denson, L. A., Augoustinos, M. ve Somasundaram, D. (2015). Vicarious resilience and vicarious traumatisation: Experiences of working with refugees and asylum seekers in South Australia. *Transcultural Psychiatry, 52*(6) 743-765.

Simich, L. ve Andermann, L. (2014). *Refuge and resilience: Promoting resilience and mental health among resettled refugees and forced migrants*. New York: Springer.

Splevins, K., Cohen, K., Joseph, S., Murray, C. ve Bowley, J. (2010). Vicarious posttraumatic growth among interpreters. *Qualitative Health Research, 20*(12), 1705-1716.

YENİ NESİL AKADEMİSYENLER

Doğan Kökdemir
dogan@kokdemir.info
Başkent Üniversitesi, Psikoloji Bölümü

Tam Nobel Ödülü Alacağız Bi' Gülme Geliyor

Aklımda uzun zamandır kendi kendime ya da küçük gruplarla başbaşa kaldığımda düşündüğüm, yazmaya karar verdiğim sonra yazmaktan vazgeçtiğim, nihayetinde yeniden yazmak istediğim, bir kere daha sustuğum ama artık en sonunda kelimelere dökülen bir konu var: Yeni Nesil Akademisyenler

Türkiye, bilimde hiçbir zaman önde gelen ülkelerden birisi ol(a)madı, belki bundan sonra da kolay kolay olamayacak. Bilimin ve sanatın ağır aksak ilerlediği toplumlarda bilime ve bilim insanına düşen görevlerin ağırlığı biraz daha fazla oluyor sanırım. Siz, üzerinize düşeni yap(a)mazsanız, çevrede yeterince fazla alternatif olmadığı için koca bir ülke hiçbir şey yap(a)mamış oluyor. Amacım "bizden hiçbir şey olmaz" şeklinde bir kötümser tablo çizmek değil ama durduk yere de "her şey pek bir nefis gidiyor" demek bana doğru gelmiyor. Aslında kitlesel ya da ülkesel gelişimi bir kenara bırakalım benim derdim şimdilik bireysel akademik gelişim ile. Diğer bir deyişle akademik yaşamına yeni adım atan insanlarla.

Benim gözümde *yeni nesil akademisyenler çok meşgul insanlar*. Gerçekten öyleler. Tam olarak ne yaptıklarını, zamanlarını nasıl kullandıklarını ya da kullanamadıklarını bilemiyorum ama delice bir meşguliyet içinde oldukları çok açık. Hiçbir şeye zamanları yok gibi sanki. Yanlış anlaşılmasını istemem, üzerlerine düşen görevleri aksattıklarını söylemiyorum, o konuda herhalde çok eksiklikleri yoktur ama o görevlerin dışına bir adım attığınızda yorgunlukla çevrilmiş fantastik meşguliyetlerini görebilirsiniz. Gözümün önüne oradan oraya koşan ama ne yaptıklarını anlamadığımız insanlar geliyor. Sürekli ama sürekli koşuyorlar. Durdurmanız, duraksatmanız, bakışlarını başka bir yere yöneltmelerini sağlamanız mümkün değil. Çok hızlı koşuyorlar. Koşarken de sürekli fazladan en az 3 makale okuyorlar her gün (tabii ki son 5 yılın makaleleri).

Benim gözümde *yeni nesil akademisyenler sadece önemli işlerle ilgileniyorlar*. Zaten olması gereken de o değil mi? Her hafta girmek zorunda oldukları ... saat dersi veriyorlar; her yıl ya da hiç değilse iki yılda bir en az 1 makale "submit" ediyorlar; onun dışında olur da herhangi bir idari göreve bulaşmışlarsa onların da toplantılarına tabii ki katlanıyorlar. İlgi sorunumuz yok çok şükür. Sadece onlara ne yapmaları gerektiğini açık ve net olarak lütfen önceden bildirin (mümkünse 1 yıl önceden). Tabii ki saçma saçma riskler alıp başımıza yeni icatlar çıkarmıyorlar; üstlerine vazife olmayan (daha doğrusu üstlerine zorunlu olmayan) gereksiz işlerle uğraşmıyorlar; hatta bir dudak bükme hareketiyle bu hataları yapanları da uyarıyorlar... uyarıları dinlemeyenler cezasını çeksin.

Onlar sayesinde eski kuşağın düzen merakından da kurtulduk. Neymiş efendim sadece neyin yapıldığı değil nasıl yapıldığı da önemliymiş. Hiç böyle bir saçmalık olur mu? Titizleneceğim diye kaybettiğiniz zamanlarda fazladan en

The Floating Man (Doğan Kökdemir, 2017)

az 3 makale okursunuz her gün (tabii ki son 5 yılın makaleleri).

Benim gözümde *yeni nesil akademisyenler sihirbazdırlar*. Özellikle de istatistik konusundaki sihirbazlıkları seyretmeye doyamayacağınız cinstendir. Ellerinden herhangi bir hipotezin desteklenmeden kurtulması mümkün değildir. t-test, olmadı ANOVA, bir sonraki etap MANOVA, azıcık SEM, hiçbir şey olmazsa şöyle havalı bir "mediator" analizi... kuvvetli istatistiklerle bezenmiş bir makalenin Guernica ile yarıştığı söylenir halk arasında. Ben hiç şahit olmadım ama bir parmak şıklatması ile standart sapmaları 0.01'e indirenler bile oluyormuş bu dünyada. Araştırma sorusunun önemini, kuramsal çalışmaların önemini abartanlar yüzünden gelişemedi bu topraklarda bilim. Bu artık değişecek.

Benim gözümde *yeni nesil akademisyenler öğrencilerle mükemmel profesyonellikte bir bağ kurmuş durumdalar*. Gerçek bir profesyonellik söz konusu. Neyi, ne zaman, nasıl yapacaklarına öğrenciler değil kendileri karar veriyorlar. Bu konuda yalnız olmadıklarını söylemeden geçmeyelim. Yaşları biraz daha eski ama yürekleri yeni diğer akademisyenlerin de desteği ile yeni lisansüstü programlarının açılmasını öyle kolay kolay kabul etmiyorlar. Lisans öğrencilerini zaten hiç konuşmayacağım bile. Aslında bir akademisyenin lisans öğrencilerinin yüzüne bakması bile abartılı bir davranıştır. Onlarca öğrenci ile vakit harcayacağınıza fazladan en az 3 makale okursunuz her gün (tabii ki son 5 yılın makaleleri). Tamam öğrencilerin isteği olabilir, hatta alanın ihtiyacı, hadi abartalım ülkenin ihtiyacı da olabilir ama bir dakika lütfen... bu kadar yoğunlukta nasıl olacak bu?

– Hayır efendim doktora programı falan açamayız şu anda.
– Neden, yeterince öğretim üyeniz mi yok?
– Yooo fazlası var, o konuda bizim bölümün eline su dökemez kimse.
– Eee, neden o zaman?
– Yukarıda yazdık ya! Meşgulüz, meşgul! Makale okuyoruz.

Haklılar... Saf saf kızmayın bu diyoloğa, gerçekten haklılar. Siz Nobel ödülü kolay mı alınıyor zannediyorsunuz? Onların, kimsenin okumadığı makalelerin yazarları oldukları sizin uydurmanız. Koca bir ülke Nobel'e koşuyor, siz ayakta uyuyorsunuz.

AMA

Yeni nesil akademisyenler makalelerden fırsat bulup bir ara LeGuin okusalardı, ihtiyacımız olanın yeni sihirbazlar değil büyücüler olduğunu anlarlardı. LeGuin okuyanlara gelince... bu yazı sizin için yazılmadı zaten.

"Küçük Amerika" ya da "Büyük Türkiye"

1950'lerde Menderes iktidarının sloganlarından birisiydi *Küçük Amerika* olmak. Yeni gelişen, büyümekte olan bir ülkenin, Amerika Birleşik Devletleri'nin ekonomik, siyasi ve askeri gücünü kendisine örnek almasının çok şaşırtıcı bir yönü olmasa gerek. Örnek alınan parametreler isabetli olduğu sürece katkı sağlayıcı da olabilir. Ancak o dönemin iktidarı sadece sıcak paranın varlığı üzerine yoğunlaştığı, bireysel özgürlüklerin ve demokrasinin zenginleşme önünde bir engel olduğunu düşündüğü için olsa gerek her şeyi eline yüzüne bulaştırdı. Sadece eline yüzüne bulaştırmadı 6-7 Eylül utanç günlerinde, binlerce insanın canını da yaktı.

Kenan Evren'in ve diğer generallerin (ABD'nin *Bizim Çocuklar* dediği grubun) yönetime el koyduğu 12 Eylül 1980 rejiminin hemen sonrasında iktidara gelenler ise Turgut Özal'la birlikte *Büyük Türkiye*'nin hayalini kurdular. Hızla gelişen, dünyaya ayak uyduran, iktisadi pastadan pay alan bir Türkiye hayali insanları heyecanlandırdı. Ancak içerikle ilgili bir değişiklik yapmadan şekilsel bir değişikliğe gidilince çok sıkıntı yaşandı. Eğer insanların önemli bir oranı dört kişiden oluşan ailelerinin karnını doyurmak için akşam evine 250 gr. et götürmekte zorluk yaşıyorsa, 80gr.'lık hamburgerlerin satıldığı hamburgercilerin açılması sadece görüntüyü kurtarırdı. Nitekim öyle oldu, zengin ve zengin olmayan arasındaki fark giderek açıldı.

1950'lerden bu yana yaşananları sadece Türkiye – ABD arasındaki ilişkiler ya da özenmeler üzerinden anlatma şansımız yok. Bu, gereksiz derecede indirgemeci bir yaklaşım olur ama belli ki sistemin iskeleti içerisinde bir ara yerleştirilen *ABD gibi olmalıyız* düşüncesi kolay kolay geçmiyor. Burada, hemen başlarda, bir parantez açmamız lazım; ABD kendisini sistemler üzerine inşaa eden bir ülke, bu nedenle de iyi çalışan bir sisteme sahip olduğu yerlerde doğal olarak liderliği de kimseye kaptırmıyor ve yine bu nedenle söz konusu sistemin ya da sistemlerin bizim işimize yarayıp yaramayacağı üzerinde zihnimizi yormak, uygun görünen sistemleri kendi sistemimize entegre etmek bana yanlış gelmiyor. Gelişim için her zaman aynı şeyleri tekrar tekrar yeniden keşfetmektense iyi çalışan sistemleri modellemek daha akılcı olacaktır. Bu açında ABD pek çok alanda iyi bir modeldir.

ABD modelinin üniversiteler bazında bize nasıl yansıdığına baktığımızda ilginç bir tablo çıkıyor. ABD'deki üniversitelerin sahip olduğu özerkliğe kurumsal olarak sahip olduğumuzu söylemek çok güç. Aslına bakarsanız bireysel olarak özerkliğe sahip olduğumuzu söylemek daha da güç. Bunun çok önemli bir kısmının nedeni ülkenin siyasal durumu ve gitgide otoriterleşen kanun yapıcılar. İşin ilginç noktası aynı otoriterleşme sorunu ABD'de de var ama sistemin kendisini koruma gücü ve bireylerin özgürlüklerine sahip çıkma dürtüsü fena olmayan bir denge unsuru yaratıyor. Sistem kendisine zarar verecek değişimlere karşı aşılı, bu yüzden başka ülkelerde kısa sürede çöküş yaratabilecek durumlar ABD'de daha hafif atlatılabiliyor, ya da en azından buradan bakınca öyle görünüyor.

Durum böyle olunca Türkiye'de yetişen eğitimli insanların en azından bir kısmı (bu kısmın çoğunluğunu tahminen yeni nesil akademisyenler oluşturuyor) kendi yaşadıkları sıkıntılardan kurtulmanın çaresini ABD'deki bir üniversiteye *kapağı atmak* olarak görüyorlar. Bu istekleriyle ilgili olarak onları suçlamak ya da "hata yapıyorsunuz" demek mümkün mü? Sanırım hayır. Her insan kendini gerçekleştirme imkanını nerede ve nasıl bulacaksa onu denemek zorunda. Sadece olası farklı alternatifler içerisinden seçimini yaparken, o seçimi neden yaptığıyla ilgili olarak mümkün olduğunca rasyonel bir argümana sahip olmasını önerebiliriz. Çünkü 1950'lerdeki ve 1980 sonrasındaki siyasi aktörlerin yaptığı hataların yapılmaması, şekilsel değil sistemsel

değişiklik yakalanmaya çalışılması çok önemli. Bu açıdan bakıldığında genç akademisyenlerin, maalesef, eski ve yeni tüm siyasileri aratmayacak şekilde indirgemeci bir mantıkla hareket ettiklerini görebiliyoruz. Psikolojik olarak anlaşılabilir bir indirgemecilik bu; çünkü eğer belirsiz ve riskli bir değişimi hayatınızda gerçekleştirmek durumundaysanız, duygusal olarak da bu değişimin yakınında duruyorsanız rasyonel bir değerlendirme yapmak yerine kendi olası kararınızı destekleyecek argümanlara yapışmanız kaçınılmazdır. Daha seçimi yapmadan ya da eyleme geçmeden önce o seçimin en iyi seçim olduğuna önce kendimizi ikna etmemiz gerekir. *Hayata geçireceğim eylem, bütün olasılıklar içinde en iyisi* inancına ihtiyacımız olacaktır. Aksi durumda eyleme geçme şansımız hiç olmayacak.

ABD'deki bir üniversiteye *kapağı atmak* olarak tanımladığım eylemin nesi yanlış diye sorabilirsiniz. Kesinlikle yanlış olan hiçbir şey yok. Ben de zaman zaman ABD değil ama Yeni Zelanda'da yaşama fikrini düşünürüm. İlk yurtdışı deneyimim Yeni Zelanda olduğu için midir bilmiyorum ama her şeyi beni çok etkilemişti. Sadece doğası için, sadece insanları için hatta sadece yemekleri için bile başka bir ülkede yaşamayı tercih edebilirsiniz. Bunlar için radikal ve köklü değişimler yapılabiliyorsa eğitim ya da çalışmak için aynı tercih çok daha rahat yapılabilir. Bu nedenle, ABD'deki bir üniversiteye *kapağı atma* isteği asla *yanlış* olarak tanımlayabileceğimiz bir istek olamaz. Her şeyden önce bize ne? Kim nerede ne yapmak istiyorsa onu yapar. Ancak benim genelde takıldığım nokta bizi karara götüren sebeplerle ilgili aradığımız kestirme yollar ve yanlılıklar. Örneğin, "*başarılı bilim insanları Türkiye'de hakettikleri değeri göremiyorlar bu yüzden ABD'ye gitmeliler*" argümanına karşı çıkmak çok kolay değil. Aklı başında hiçkimse Türkiye'de bilim insanlarının (ve sanatçıların) el üstünde tutulduğunu iddia etmeyecektir. Ancak her şey söylendildiği kadar kötü müdür ya da ABD'de her şey söylenildiği kadar iyi midir üzerine düşünmek lazım. Bu tartışmalarda son yıllarda en çok Aziz Sancar örnek olarak veriliyor. Soru basit: *Aziz Sancar Türkiye'de bir üniversitede çalışıyor olsaydı Nobel alabilir miydi?* Açıkcası bu sorunun cevabını ben bilmiyorum ama hemen herkesin biliyormuş gibi "*hayır alamazdı*" demesini de eleştirmiyorum. Ben cevabı bil-

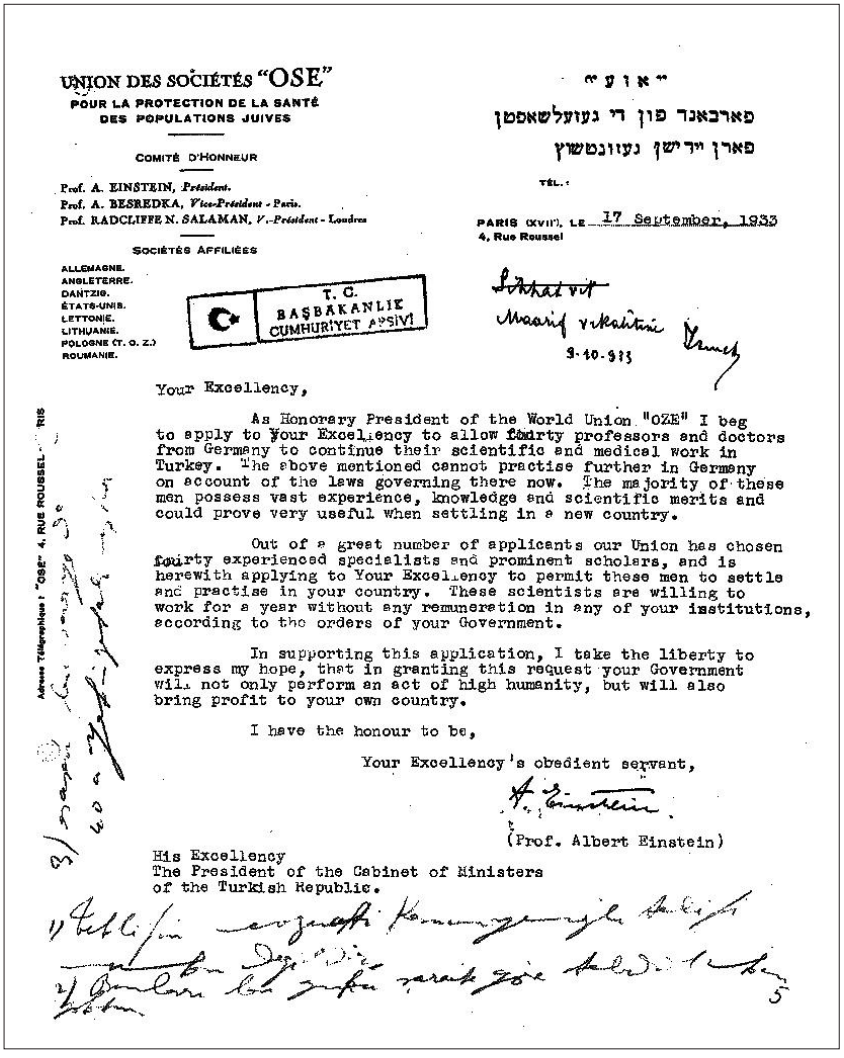

UNION DES SOCIÉTÉS "OSE"
POUR LA PROTECTION DE LA SANTÉ
DES POPULATIONS JUIVES

COMITÉ D'HONNEUR

Prof. A. EINSTEIN, *Président.*
Prof. A. BESREDKA, *Vice-Président - Paris.*
Prof. RADCLIFFE N. SALAMAN, *Vice-Président - Londres*

SOCIÉTÉS AFFILIÉES

ALLEMAGNE.
ANGLETERRE.
DANTZIG.
ÉTATS-UNIS.
LETTONIE.
LITHUANIE.
POLOGNE (T. O. Z.)
ROUMANIE.

"אוזע"
פאראבאנד פון די געזעלשאפטן
פאר יידישן געזונטשוץ

TÉL.:

PARIS (XVIIe), LE 17 September, 1933
4, Rue Roussel

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Your Excellency,

As Honorary President of the World Union "OZE" I beg to apply to Your Excellency to allow fourty professors and doctors from Germany to continue their scientific and medical work in Turkey. The above mentioned cannot practise further in Germany on account of the laws governing there now. The majority of these men possess vast experience, knowledge and scientific merits and could prove very useful when settling in a new country.

Out of a great number of applicants our Union has chosen fourty experienced specialists and prominent scholars, and is herewith applying to Your Excellency to permit these men to settle and practise in your country. These scientists are willing to work for a year without any remuneration in any of your institutions, according to the orders of your Government.

In supporting this application, I take the liberty to express my hope, that in granting this request your Government will not only perform an act of high humanity, but will also bring profit to your own country.

I have the honour to be,

Your Excellency's obedient servant,

(Prof. Albert Einstein)

His Excellency
The President of the Cabinet of Ministers
of the Turkish Republic.

Albert Einstein'in Atatürk'e 1993 yılında yazdığı ve Almanya'daki bilim insanlarının Türkiye Cumhuriyeti'ne kabul edilmesini rica ettiği mektup.

miyorum ama herhalde zor olurdu diye aklımdan geçiyorum. Buradaki asıl önemli olan nokta Aziz Sancar örneğine vurgu yaparken ABD'ye *göç eden* binlerce başka beynin Nobel'in kıyısından bile geçmediğini unutmak. Tek bir örneği kendi argümanımıza kanıt olarak gösterirken, yanlışlayacak diğer örnekleri unutmamalıyız herhalde. Şu daha anlaşılır olur sanırım; Aziz Sancar'ın Türkiye'de başarılı olma olasılığının düşük olmasının nedeni belki de burada değer gör(e)memesi değil teknik olanaksızlıklardır. Aslında tabii ki bu da büyük bir problemdir çünkü çözmediğimiz sürece diğer potansiyel Aziz Sancar'ları da kaçırma riskimiz var.

Türkiye'deki büyük ve köklü üniversitelerin bir kısmında (örn., ODTÜ, Boğaziçi...) akademik personel içinde doktora derecesini Türkiye'de almış olan bilim insanı bulma şansınız çok azdır. Elimde bir döküm yok ama tahminim önemli bir kısmının doktora derecelerinin ABD'den olduğunu iddia etmek herhalde çok gerçek dışı bir tahmin olmayacaktır. Yani yeni nesil akademisyenlerin yetiştirilmesinde söz sahibi olanlar, bu yazıda bahsettiğimiz sistemi bilen ve bunu uygulama şansı olan kişiler. Peki neden olmuyor? Neden bu sistemi bilen kadronun verdiği eğitim hâlâ ABD ile yarışmaktan çok ama çok uzak? Bilerek mi anlatmıyorlar? Çok mu benciller? Yeni akademisyenleri mi kıskanıyorlar?

Bunun cevabını da bilmiyorum ama benim tahminin biraz daha farklı. Yukarıda "Tam Nobel Alacağız Bi' Gülme Geliyor" alt başlığındaki ana fikre sadık kalacağım ve sorunun bireysel olduğunu söyleyeceğim. Anlatmak istediğim kısaca şu: Türkiye zor bir ülke. Bu ülkede gerçekten de bilime ve sanata istediğimiz kadar kaynak ayrılmıyor, özen gösterilmiyor ve hem bilim insanları hem de sanatçılar üretimlerini gerçekleştirmek için onlarca şeyle mücadele etmek zorundalar. İktidar yanlısı medyayı takip edenler hariç diğer herkes bireysel özgürlüklerimizin de kısıtlandığını biliyor. İnsanlar bırakın bilim yapmayı, işlerinden oluyorlar. Kabul edelim, bu ülkede hayat zor. Ancak yine de bilim, biz bilim insanları için işimiz, varoluşumuzun çok önemli belki de en önemli parçası. Hangi şartlarda ve nerede olursa olsun, nefes aldığımız sürece bilim yapmaktan vazgeçecek değiliz. Eğer işimizi iyi yaparsak, yapıyorsak bunu ABD'de de, Japonya'da da, Türkiye'de de iyi yapacağız zaten, bununla ilgili bir kuşkumuz yok. İşimizde iyi değilsek, iyi yapamıyorsak, mekanın önemi yok çuvallayacağız.

Türkiye'de kalanlar olarak şekli değil sistemi değiştirmek için çaba göstereceğiz. Gücümüz ne kadar neye yeter hiçbir fikrim yok ama bizi yetiştiren kuşaklara bir borcumuz, bizden sonra gelecek olanlara da sorumluluğumuz var. Hepimiz birden pes edip gidersek, biz, biz olmaktan çıkarız.

Ex Nihilo Nihil Fit

Ex nihili nihil fit yani *hiçlikten hiçlik çıkar* sözü milattan önce 50'li yıllarda yaşamış Roma'lı şair ve filozof Lucretius'a ait. Latince ifadelerin harika bir özelliği var; istediğiniz yerde istediğiniz zaman, neredeyse her istediğiniz anlamda kullanabiliyorsunuz. Bu ifadeye de gayet varoluşçu felsefe üzerine yazılmış bir yazıda yer vermek mümkün olacağı gibi daha basit bir kavramsallaştırmada, *ne kadar ekmek o kadar köfte* anlamında da kullanmak mümkün. Ben, bu yazıda ikincisini seçeceğim.

Akademik yaşamınızın başında olduğunuzu düşünün, doktora eğitimini henüz tamamladınız ve doktora tezi dediğimiz beladan ve tez danışmanı adını verdiğimiz şeytandan, tez jürisi görüntüsündeki kötüler meclisinden sağ salim kurtuldunuz. Alanınız ne olursa olsun artık siz o alanın *felsefe doktorusunuz*. Diğer bir deyişle, siz, o alandaki, o konudaki en yetkin kişiler arasına dahil oldunuz. Bunu kanıtlamak için size diploma da verecekler, merak etmeyin. Buraya kadar her şey yolunda ve normal. Ancak bundan sonrası biraz çetrefilli çünkü siz de o cehennemden sağ kurtulan diğer her akademisyen gibi yolculuğunuza devam etmek ve mümkünse bir üniversitede öğretim üyesi olarak akademik çalışmalar yapmak istiyorsunuz. Hangi ülkede, hangi şehirde ya da hangi üniversitede olduğu tabii ki önemlidir ama isterseniz biz *ideal olarak düşündüğümüz bir üniversitede ideal olarak düşündüğümüz bir akademik pozisyonu* hayal edelim. Gerçekten iyi bir üniversite/bölüm de *gerçekten* iyi bir akademisyen arayışında olsun. Sizi onlarla buluşturalım. Sizin bu dünyaya adım atabilmeniz için şu özellikleriniz sorgulanacaktır:

1. Hızlı mısınız?
Arabaya mı koşacaklar diye düşünmeyin. Hız önemli. Olan biteni kavrama hızından tutun da yaptığınız işleri bitirmek için harcadığınız süreye kadar hayatın her alanında hız önemli. "*Bana 10 yıl verin bakın nasıl araştırma tasarlıyorum*" diyebileceğinizi düşünmüyordunuz herhalde? Adı üzerinde yeni ve genç bir akademisyenden gerçekten hızlı olması beklenir. Aslında her şeyi araştırma tasarlama diye düşünmeyin, ben size bir ipucu vereyim: Yürüme hızınız bile önemli.

(Şair burada "mıymıy" olmayın diyor.)

2. Özenli, dikkatli ve titiz misiniz?
Tek başına hız problemimiz olsaydı her şey çok rahat olurdu. Ancak hayat o kadar rahat ve kolay değil: Hızlı olduğunuz kadar kelimenin tam anlamıyla düzgün de çalışıyor olmalısınız. Akademisyen olarak çalışmak istediğiniz üniversite *ideal bir üniversiteydi* ya, işte o *ideal* üniversite sizin de *ideal* olmanızı isteyecektir. "*Canım ne var bu böyle olsun...*" diye savunacağınız işler yapamazsınız. Ben size bir ipucu vereyim: Kapınıza astığınız haberleşme kağıdının düzgün durması bile önemli olacaktır.

(Şair burada "aynesi iştir kişinin lafa bakılmaz" diyor.)

3. Filmler, kitaplar, genel olarak sanat sizin için ne ifade ediyor?
Burada kuralımız basit: Hayatınızın entelektüellik derecesi yüksek değilse (siz bunu tercih etmeyebilirsiniz hiçbir itirazım yok ama *ideal* üniversite mutlaka tercih edecektir) mümkünse tanışmayalım bile. Bunun eksikliğinin sebepleri artık günümüzde anlaşılabilir / kabul edilebilir bir şey olmaktan çıktı; kitap okumaya zamanınız mı yok, filmlere vakit ayıramıyor musunuz, sanatla en son ortaokulda mı ilgilendiniz? Eh... yapacak bir şey yok, o *ideal* üniversite de sizinle ilgilenmeyecek, ilgilenmemeli. Kendisine yatırım yapmayan birisiyle neden vakit kaybetsin ki? Ben size bir ipucu vereyim: Size bu taleplerle yaklaşanlara kızıyorsunuz ya bazen, emin olun kızmanız kimsenin umurunda değil.

(Şair burada "zeka"dan bahsediyor.)

4. Ders vermek yerine araştırma yapmak mı istiyorsunuz?
O zaman sizin yeriniz üniversite değil ki zaten. Herhangi bir araştırma enstitüsünde, laboratuvarda, konunuzla ilgili devlet kurumlarında pekâlâ gayet başarılı olabilirsiniz. Tamam biliyorum, birileri sizi kandırdı. Üniversitelerin gerçek işinin, dolayısıyla akademisyenlerin asli görevinin araştırma yapmak olduğunu, ders vermenin aslında biraz mecburiyetten kaynaklanan yük olduğunu söyledi. Hadi yalan söylediler demeyelim ama emin olun yanlış söylemişler. *Ders vermek de aynı araştırma yürütmek gibi* sizin işiniz. *Felsefe doktoru* unvanı ders verme, kendisinden sonra gelenleri yetişirme rolünü de kapsayan bir unvan. Eğer amacınız üniversitede çalışmaksa çabucak bu gerçekle yüzleşmenizi ve barışmanızı öneririm. Aslında ders vermeyi sadece bir görev olarak düşünmeyin, ben size bir ipucu vereyim: İyi ders veremiyorsanız, o *ideal* üniversitede – eğer siz bir Einstein değilseniz – çok uzun bir geleceğiniz olmayacaktır.

(Şair burada "üniversitenin anlamını öğrenin" diyor.)

5. Tamam o zaman dersimi veririm, araştırmamı yaparım mı diyorsunuz?
Yine olmadı. Dedim ya, her şey çok rahat değil bu dünyada. Siz *gerçekten ideal bir üniversitenin, ideal bir bölümünde, ideal bir akademisyen* olmak istiyorsanız *ışıldamalısınız*. Sizi görmeliyiz. Yerel anlamda da uluslararası düzeyde de dünyayı aydınlatmaya çalışanlardan birisi olmalısınız. Kapısını kapatıp, kendi dünyasına gömülen, eskilerin deyimiyle *yaralı parmağa işemeyen* insanlara ihtiyacı yok üniversitenin. Öğrencilere, diğer akademisyenlere, yaşadığınız şehre, ülkeye, dünyaya katkıda bulunmak için bir şey yapmayacaksanız, çok afedersiniz ama biz sizi niye el üstünde tutalım? Gerçekten siz kimsiniz? Nasıl önemli bir insansınız ki biz sizi anlamıyoruz ve haksızlık ediyoruz.

(Şair burada sinirleniyor.)

Bakın ben size asıl ipucunu vereyim: Hiç verirseniz hiç alırsınız.

NOT: Bu yazı, yazarın kişisel blog sayfasından kendi onayıyla alınmıştır.

The School of Athens (Raphael, 1509-1511)
Kaynak: Wikipedia

1993

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ 25. Yıl

bilim bizde toplanır
bizden yayılır

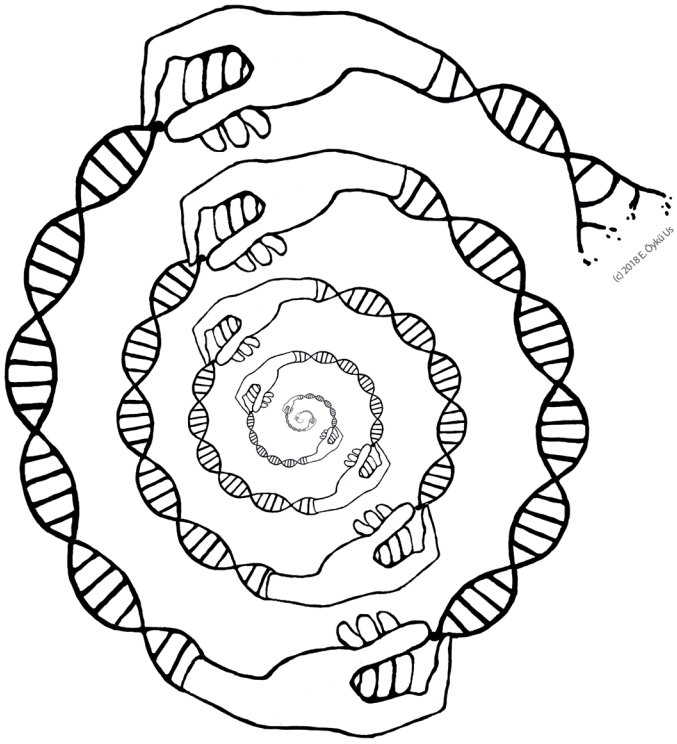

Hücreden Topluma Yolculuk Sempozyumu II
BAĞLANMA VE AYRILMA

29 - 30 Mart 2019, Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. İhsan Doğramacı Konferans Salonu
http://psk.baskent.edu.tr/htys

PSİKOLOJİ BÖLÜMÜ
MOLEKÜLER BİYOLOJİ VE GENETİK BÖLÜMÜ
Fen Edebiyat Fakültesi

Jules Gabriel Verne, 1828-1905
Kaynak: Wikipedia

Başkent Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi | Psikoloji Bölümü
Eleştirel - Yaratıcı Düşünme ve Davranış Araştırmaları Laboratuvarı
Bağlıca Yerleşkesi, Eskişehir Yolu 18. km
06790, Etimesgut Ankara

Tel: 0312 246 66 66 / 1238
Faks: 0312 246 66 30
e-posta: pivolka@elyadal.org

PiVOLKA, üç ayda bir yayımlanan hakemli bir dergidir.
Dergide yayımlanan yazıların tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.